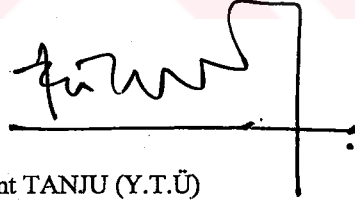

MODERNLEŞME EKSENİNDE MİMAR
KEMALETTİN'İN KİMLİK KURGUSU

Mimar Onur ESKİOĞLU

F.B.E Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programında
Hazırlanan

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı : Doç Dr. Bülent TANJU (Y.T.Ü)

Prof. Dr. Gülent Akın
20.10.2004

PROF. DR. ONUR ESKİOĞLU

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
1. GİRİŞ.....	1
2. MİMAR KEMALETTİN VE MODERNLEŞME.....	4
2.1 Mimar Kemalettin.....	4
2.2 Modernleşme.....	7
3. KAVRAMLAR.....	11
3.1 Milliyetçilik.....	11
3.2 Kamusalılık ve Bireysellik.....	16
3.3 Rasyonalizm ve Evrensellik.....	20
3.4 Sentez ve Melez.....	24
3.5 Oryantalizm.....	28
4. SONUÇLAR.....	34
KAYNAKLAR.....	36
ÖZGEÇMİŞ.....	37

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın gerçekleşmesindeki en büyük etmen kuşkusuz Mimar Kemalettin'in yazdıklarıdır. Onun gibi, diğer mimarlar da düşüncelerini yazarak bizlerle paylaştıkça mimarlık ortamımızın teorik alt yapısı güçlenecek ve gelecek kuşaklara günümüz mimarlığını değerlendirmek için sağlıklı kaynaklar bırakılacaktır.

Ayrıca tüm yüksek lisans eğitimim boyunca düşünce dünyamın gelişmesinde büyük katkıları bulunan Prof. Dr. Uğur Tanyeli'ye ve bu çalışmanın şekillenmesi boyunca her türlü katkıyı esirgemeyen Doç. Dr. Bülent Tanju'ya teşekkürleri bir borç bilirim.

ÖZET

19. yüzyıl mimarlığından, günümüz mimarlığına geçiş sürecinde Türk mimarlığının önemli basamaklarında biri olan “Birinci Milli Mimari”nin kurucularından Mimar Kemalettin’in yazdığı metinler, modern düşüncenin temelini oluşturan kavramlar ekseninde incelenmeye çalışılmıştır.

Modernleşmenin temel eşiklerinden birinin yaşandığı 19. yüzyıl, diğer birçok alanda olduğu gibi mimarlıkta da büyük değişimlerin gözlemlendiği bir dönemdir. Mimar Kemalettin, yüzyılın ikinci yarısından 1930lara kadar bu değişimde rol almış en güçlü karakterlerden biridir. Onun yazdıklarının incelenmesiyle yaşanan değişimin niteliği ve etkileri çözümlenmeye çalışılmıştır. Kendine özgü mimarlık ürünlerini vermeye, mimarlık tarihini yazmaya, mimarlık eğitiminin temellerini oluşturmaya çalışan bir toplumda önemli bir konumda bir bireyin çabaları incelenmiştir.

Modernleşme, yarattığı siyasal etkilerin yanı sıra kültürel yaşamda birçok kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kavramlar toplumsal yaşantı içine girdikçe bu toplumlarda yaşayan bireylerin, düşünce yapılarını değiştirmiştir. Bireylerin ve toplumların karşılaştıkları durumlara karşı geliştirdiği bakış açıları değiştiği gibi, verdikleri tepkilerde farklılaşma göstermiştir. Mimar Kemalettin’in metinleri mimarlık alanında bu kavramların yarattıkları etkiler açısından en kapsamlı kaynaklardan biridir. Modernleşme sürecinde ön plana çıktığı düşünülen çeşitli kavramlar üzerinden yürütülen bu çalışmada Mimar Kemalettin’in mimarlık ürünleri yerine yazılı metinleri kullanılarak dönemin mimarlık düşüncesinin ve üretilen ürünlerinin incelenmesinde farklı bir bakış açısı geliştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Modernleşme, Mimar Kemalettin, Milliyetçilik, 19. yüzyıl Türk Mimarlığı, Oryantalizm

ABSTRACT

Mimar Kemalettin is one of the founders of the “First National Architecture” which, throughout the transition period from the 19th century architecture to the contemporary architecture, had been one of the important steps of Turkish Architecture. Examination of his writings by the concepts that form the basics of modern theory is the main issue of this study.

19th century had gone through one of the main thresholds of Modernization. It is a period that changes could be observed in architecture like many other fields. Mimar Kemalettin was one of the most powerful characters that took place in the changes from the second half of the 19th century towards 1930’s. This study is based on to analyze, the quality and effects of the changes by the examination of his writings. Also this study centers around an individual in a society which tries to produce architectural works special to its own self, write an architectural history of its own and acquire the basis of architectural education.

Modernization has caused many concepts to occur in the cultural life besides its political effects. As these concepts infiltrated through social life, they have changed the way of thinking of the individuals that live in that society. Changes have occurred not only in the views of the individuals against new situations but also in their reactions. The writings of Mimar Kemalettin is one of the most comprehensive sources on the point the effects created by these concepts in the field of architecture. In this study which is performed around the concepts of primary importance in the modernization period. His writings have been decided instead of his architectural works so that the examination of both architectural theory and the practice in a different point of view could be possible.

Keywords: Modernization, Mimar Kemalettin, Nationalism, 19. century Turkish Architecture, Orientalism

1. GİRİŞ

19. yüzyıl Osmanlı mimarlığı, mimarlık tarihimizde ön yargılı yaklaşımların en yoğun olduğu dönemlerin başında gelmektedir. Bu yüzyılın son çeyreği ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ise modern mimarlık tarihimizin ilk örnekleri olarak kabul edilen mimarlık düşüncesi ve ürünleri ortaya çıkmıştır. Bu dönemin görsel anlamdaki etkisi çok uzun sürmese de mimarlık tarihinin yazımında ve mimarlık eğitiminin şekillenmesindeki etkisi günümüzde bile hissedilmektedir. 1930lardan sonra siyasal yapının tarihe bakışındaki keskin değişimler dönemin mimarlığına karşı oluşan tepkiyi arttırmış ve bu dönemin sonunu getirmiştir. Buna rağmen “Birinci Milli Mimari” akımı Türk mimarlık düşüncesinin oluşumunda kendisinden sonraki kuşakları etkilemiştir. Bu nedenle mimari ürünlerini veya sonraki kuşaklara etkisini incelemeden önce modernleşmenin ilk etkilerinin yaşandığı bu dönemde, yaratılmaya çalışılan mimarlık düşüncesini araştırmak önemli olarak görünmektedir.

Mimar Kemalettin Bey, dönemin mimarlık ortamının en etkin simalarından biridir. “Birinci Milli Mimari” akımının öncülerinden biri olarak kabul edilen Mimar Kemalettin’in mimarlık düşüncesi araştırmanın temelini oluşturmaktadır. Onun üzerine yapılan en kapsamlı araştırma Yıldırım Yavuz’un 1981 yılında hazırladığı “Birinci Ulusal Mimari Dönemi ve Mimar Kemalettin Bey” adlı doktora tezi olmakla beraber bu çalışma, onun mimarlık düşüncelerinden çok, yapılarının dökümü ve nitelikleri üzerine yoğunlaşmıştır. 1997 yılında Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları tarafından yayımlanan “Mimar Kemalettin’in Yazdıkları” adlı eser o dönemin ve Mimar Kemalettin’in mimarlık düşüncelerini anlamak açısından en geniş kapsamlı metinleri barındırmaktadır. Sözü edilen iki eserin yayımlanma tarihlerinin de gösterdiği gibi bu dönem mimarlığı hakkındaki araştırmaların gecikmişliği ve tarihi belgelerin yetersizliği dönem mimarları ve mimarlık düşüncesi hakkındaki çalışmaları zorlaştırmaktadır.

Mimar Kemalettin’in Türk mimarlığının ilk modern figürlerinden biri olduğunu söylemek yanlış olmaz (Bozdoğan, 2001). Onun yazılarını incelemek, modernleşme sürecinde Osmanlı’da yaşayan toplumsal dönüşümün etkilerini anlamanın yanı sıra bu süreçte mimarlık düşüncesinin gelişimini izlemek için de önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Bu tezin temel amacı modernite ile karşılaşan bir toplumun ve bireylerinin, bu durum karşısında mimarlık alanında geliştirdiği ilk tepkileri incelemektir. Özellikle modernleşme ile merkez Avrupa ülkelerine göre daha geç karşılaşmış toplumlarda yaşanan sorunları ve geliştirilmeye çalışılan özgün çabaları incelemeye ilişkin araştırmalar bu çalışmanın esin kaynaklarından biridir.

Modern olanı açıklamak için kullanılan kavramların çeşitliliği ve değişkenliği ona genel geçer bir tanım yapmayı zorlaştırmaktadır. Bu şekilde bir tanımlama yapmak yerine onun içinde üretilen kavramları birbirinden farklı durumlara, alanlara ve coğrafyalara göre değerlendirmek daha verimli okumalara olanak sağlayacaktır. Bu çalışmada yararlanılan kavramlar Osmanlı ve Türk modernleşmesinin ve mimarlığının 20. yüzyıl eşiğinde yaşadığı sorunlara ilişkin en temel tartışma alanlarını içerdiği düşünülmüş ve seçilmiştir.

Milliyetçilik kavramı çeşitli etnik yapılardan oluşan bir imparatorluğa sahip olan bir toplumun, dağılma sürecinde kendi kültürel kimliğini en baştan kurgularken, ilk başvurduğu kaynaklarından biri olmuştur. Fakat bu kurguya ilişkin cevapların çeşitliliği bu sürecin zorluklarını ortaya koymaktadır. Mimaride millileşmek problemi ise günümüzde bile hala tartışılan ve birbirinden farklı önerilen üretilen bir alandır. Bu alanın ilk temsilcilerinden biri olan Mimar Kemalettin yapılan tartışmaların bir çoğunda kaynağını oluşturmuştur. Bu çalışma ile onun, milli mimari kurgusu çözümlenmeye ve gelişim süreci anlatılmaya çalışılmıştır.

Kamusallık ve bireysellik kavramları ise geleneksel örgütlenmelerden, modern örgütlemelere geçen toplumlarda yaşayan bireylerin kendi düşüncelerini ve etkinlikleri ortaya koyma yöntemlerini inceleme olanağı sağlamaktadır. Bu bölümde Mimar Kemalettin'in, Osmanlı'nın toplumsal yapısı içindeki yeri ve bu yeri oluşturma sürecindeki çabaları incelenmeye çalışılmıştır. Mimarların kamusal ve bireysel kimlikleri oluşturma sorunu ise günümüzde bile üzerinde çok fazla düşünmediğimiz, araştırmaya muhtaç bir alandır.

Modernleşme sürecindeki toplumlarda, modernleşmenin ortaya çıkardığı kavramları benimsemek için en çok kullanılan yöntemlerden biri, durumları rasyonalizm ve evrensellik düşünceleri ile açıklamaktır. Fakat özellikle mimari gibi yapılan ürünlerde bireyin değerlerinin ve düşüncelerinin ön plana çıktığı alanlarda, bu kavramlar kullanılarak öne sürülen açıklamalar, kendi içinde çelişen birçok durum ortaya çıkmaktadır. Bu gibi durumlarda, çelişkili açıklamaların varlığı yapılan bir hatadan çok bilinçli bir tavırla bireylerin veya toplumların kendi özgün durumlarını yaratma çabası olarak karşımıza çıkmaktadır. Mimar Kemalettin'in hangi durumlarda rasyonelliği ve evrenselliği kullandığı, hangi durumlarda bu kavramları kullanmaktan kaçındığı incelenmiştir.

Melez kavramı son yıllarda ortaya çıkan ve birbirinden yapısal olarak farklı durumların bir arada var olmasıyla oluşan özgün durumlar için kullanılmaktadır. Modernleşme etkisindeki toplumlar hem kendi tarihlerini araştırırken hem de modernleşme karşısında kendi

kimliklerini yeniden kurgularken birçok farklı kaynaktan yararlanmışlardır. Bu süreçte öne çıkan kaygılar her türlü bireysel ve toplumsal ürüne yansımaktadır. Bu tanımdan yola çıkarak 19. yüzyıl Osmanlı düşünürlerinin sıklıkla kullandığı sentez kavramı, mimari ekseninde melez kavramı ile karşılıklı olarak yeniden okunmaya çalışılmıştır.

Oryantalizm, 1978 yılında Edward W. Said'in (2001) aynı adlı eserinin yayımlanmasından sonra modernleşen batı toplumlarının doğu toplumları üzerine yaptığı çalışmaların okumalarında ana kaynaklardan birini oluşturmaktadır. Oryantalist bakış açısıyla ötekileştirilen toplumlar, modernleşme sürecinde kimliklerini yeniden tanımlarken hem oryantalist bakışa karşı tepkiler geliştirmişler hem de kendilerini benzer bakış açılarıyla değerlendirmişlerdir. Tüm 19. yüzyıl boyunca öteki diye tanımlanan bireyler aracılığı ile yürütülen Osmanlı mimarisinin kendisini tekrar yaratma sürecinde yaşadığı sorunlar ve karşısındaki modern modellere verdiği tepkiler bu ekseninde okunmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın amacı, doğruları veya yanlışları ortaya çıkarmaya çalışmak yerine belirli kavramları Mimar Kemalettin'in yazılanları çerçevesinde yeniden okumaktır. Bu kavramlar seçilirken modernleşmenin 19. yüzyıl sonunda mimaride yarattığı etki ve bu alanda geliştirilen düşüncelerin özelliklerini barındırmasına dikkat edilmeye çalışılmıştır. Dönemin kendi içindeki değerlendirilmesi kadar bir bireyin bu dönemdeki duruşu da aynı ölçüde önem kazanmaktadır.

Kemalettin Bey'in yazdıkları önümüze daha önce görmekten itina ile kaçtığımız birçok tartışma alanı açmaktadır. Bu okumalar aracılığı ile varılacak tek bir sonuç değil birbirinden farklı sonuçlar bulunmaktadır. Okumalar ve sonuçlar çeşitlendikçe dönemin düşünsel renkleri ve günümüze yansımaları daha belirginleşecektir. Sonuç olarak 1930'lu yıllardan başlayarak günümüze kadar çeşitli kaygılara dışlanan bu dönemin, mimarlık düşüncesinin ürünlerine farklı bakış açıları getirerek inceleyebilir ve bu arayışların tarihini yeniden yazabilir duruma gelebiliriz.

2. MİMAR KEMALETTİN VE MODERNLEŞME

2.1 Mimar Kemalettin

1870 yılında doğan Mimar Kemalettin rüştiye eğitimini Şems-ül Maarif'te, idadi eğitimi Nümune-i Terakki'de tamamladıktan sonra 1887 yılında Hendese-i Mülkiye'ye girer. 1891 yılında okulu bitirdikten sonra 4 yıl süreyle okuldan hocası olan Alman Prof Jachmund'un yanında asistanlık yapar. 1895 yılında devlet tarafından Berlin'e eğitim için gönderilir. Orada, "Charlottenburg Technische Hochschule" okulunda iki yıl mimarlık eğitimi aldıktan sonra iki buçuk yıl çeşitli mimarların yanında çalışır ve 1900 yılında yurda döner. Eski görevine geri dönen Mimar Kemalettin ayrıca çeşitli mimarlık işleri de yapmaya başlar. Prof Jachmund'un ayrılmasından sonra Hendese-i Mülkiye'de mimarlık dersleri ve Sanayi-i Nefise Mektebi'nde "Nazariyât-ı Mimariye" adlı bir ders verir. Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Heyet-i Fenniyesi'nde göreve getirilen Kemalettin bir yandan da mesleki örgütlenme çalışmaları yürütmektedir. 1908 yılında kurulmasına öncülük ettiği "Osmanlı Mimar ve Mühendis Cemiyeti" adlı örgütün o tarihteki yirmi bir üyesinden biridir. 1914 yılında mevcut görevlerine ek olarak Şehremaneti Heyet-i Feniye Müşavirliği'ne atanır. 1919 yılında Evkaf Nezareti'ndeki görevine son verilir. 1922 yılında Mescid-i Aksâ'nın onarımı için Kudüs'e çağrılır. Bu çalışmasıyla İngiliz Kraliyet Mimarlar Akademisi'ne (RIBA) üye seçilen Mimar Kemalettin 1925 yılında Ankara'ya gider ve Evkaf Müdüriyet-i Ümumiyesi İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü'ne atanır. Ankara'da da çeşitli mimarlık faaliyetlerinde bulunan mimar 1926 yılında Sanayi-i Nefise Encümeni üyeliğine ve daha sonra başkanlığına seçilir (Yavuz, 1981). 1927 yılında hayata gözlerini yuman Mimar Kemalettin, geride şu ana kadar belirlenebilen 48 yapı, birçok uygulanmamış tasarım, çeşitli restorasyon çalışmaları, 23 yazı ve mimarlık eğitimimiz temel taşlarını oluşturan ders kitapları bırakmıştır (Tekeli ve İlkin, 1997).

Mimar Kemalettin, düşüncelerini yazılarla ifade etme yöntemi seçmesi açısından Türk mimarlık tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Yazdıkları her ne kadar birebir yapıtlarıyla ilişkili değilse de yaşadığı dönemde bir mimarın, hem kendi disiplininin edindikleriyle duruşunu anlamak hem de mimar kimliğinde bir bireyin toplumsal hayatta üstlendiği rolü incelemek açısından başvurulması gereken kaynaklardır. Onu ve yazdıklarını ön plana çıkaran unsurlarından bir diğeri ise mimarlık tarihinde, kurucularından biri olarak içine yerleştirildiği "Birinci Ulusal Mimari" akımının mimari kurgusunu, dönemin düşünce dünyası çerçevesinde incelenmesine olanak sağlamasıdır.

“Hakikaten bir mimar; bir muharrir-i muktedir [yetenekli yazar] gibi kendini ihata eden [çevreleyen] insaniyetin hevesat-ı müteaddidesini, ahlâkını, hissiyatını velhasıl ihtiyacat-ı sâiresini gayet bedihi bir tarzda ahlâfa [geleceklere] yadigâr olarak tercüme ve takrir eyler. Fakat âsâr-ı mimariye bâlâda dahi beyan olunduğu üzere âsâr-ı sâire-i nefiseden edevat ve malzemenin tahavvül ve tadadından [sayılarının çokluğundan] nâşi gayet vâsi [kapsamlı] ve binaberin [bu sebepten] tatbik ve tahsili onlar kadar basit değildir. Bundan başka âsâr-ı mimariye, mimarın taht-ı idaresinde bulunan amelenin iktidarı ve iklim gibi bir takım mevad-ı sâireye binaberin [bu sebepten] dahi tâbidir.” (Tekeli ve İlkin, 1997)

Mimar Kemalettin, bir mimarın temel niteliklerini anlattığı bu cümlelerde onun mimarlık düşüncesinin kaynaklarına erişmek mümkündür. Ona göre bir mimar, ürünlerini kendi kişisel isteklerinin, ahlakının ve ihtiyaçlarının çerçevesinde üretir. Buradaki “kendini ihata eden insaniyet” kavramı bir yandan içinde bulunduğu toplumun değerleriyle diğer yandan bireysel kimliğiyle birlikte okunmalıdır. Bu iki durum, Mimar Kemalettin için çoğu zaman birbirinden ayrılamaz gibidir. Mimarın kişisel özellikleri kadar mimari alandaki gelişmeler de ürünlerinin oluşumunu etkileyen durumlardan biridir. Mimar Kemalettin modernleşme ile ilişkisini çoğu zaman bu yöntemle kurar. Ona göre çağdaş mimari tekniklerin ve malzemelerin kullanılması mimarın, dolayısı ile toplumun değerleri ile birleştiğinde güncel ve özgün bir mimarlık ortaya çıkar.

Kemalettin Bey, Osmanlı mimarlık düşüncesine getirdiği yeniliklerin yanında Osmanlı toplumsal yapısında üstlendiği kimlik ile de araştırılmaya değerdir. Örgütlenmeye verdiği önem, onun hem bireyselliğini gerçekleştirme şekli hem de kamusalığını yaratma çabası açısından incelenmeye değer gözükmektedir. Mimaride milli kurgunun sadece teorik altyapısını değil aynı zamanda uygulamaya yönelik örgütlenme çabaları da onun konumunu güçlendirmektedir. Kamusal alandaki etkinliği, ismi birlikte anılan kişilere göre daha güçlü gözükmektedir. Bunun nedenleri arasında bütün hayatını eğitim kurumlarında ve devlet kademelerinde çalışarak geçirmesi kadar düşüncelerini kamuyla paylaşma isteği de gösterilebilir.

Onun yazdıklarında Osmanlı bir aydınının hem kendi tarihine bakışı hem de bunu yaparken ötekilerini yaratışı da bulunmaktadır. Bu kimlik arayışı mimarlıkta yeni bir tarih kurgusunu ortaya çıkarmaktadır. Bir yandan geleceğe dönük önerilerde bulunurken diğer yandan geçmişin doğru değerlendirmesini de yapmaya çalışmaktadır. Bu değerlendirme, geleneksel olan ile modern olanın ayrıştırılmasının yanında kendisine ait olan ile diğerine ait olanı belirlemeye çalışmaktadır.

Hem döneminin modern dilini kullanmak, hem de bunu Osmanlı'ya uyarlamaya çalışmak yepyeni bir tartışma ve araştırma alanının doğmasına yol açmıştır. Yerelliğin sadece görsellikle anlatılamayacağını belirtmesi, mimarlık pratiğinin modern yöntemlerle bile özgün olabileceği anlatması açısından oldukça önemli gözükmektedir. Kendisini en başta mühendis olarak tanımlayan ve akılcılığın ürettiği tüm kavram ve ürünleri kabullenen bir bireyin, yapıların yerelliğini betimlerken daha üst bir dilden söz etmesi çelişkili gözükse de onun konumunu en iyi açıklayan durumlardan biridir.

Mimar Kemalettin'in düşüncelerinde, rasyonel ve sezgisel olanın bir arada bulunması, ikisinin ayrı ayrı yapısını bozsa da, bu birliktelik yeni olanın doğmasına yol açmıştır. Sezgisel olarak ulaşılan kaynaklar, rasyonel araç ve yöntemlerle yorumlandığında geleneksel olan ile modern olanın bir arada var olması sağlanır. Bu nedenle bu düşüncenin yaratacağı ürünler sadece kullanılan mimari öğeler açısından incelenemez. Bu yapıtlar, tercih edilen yöntem açısından kendisinden öncekiler ile benzerlikler içerse de düşünsel altyapıda oluşan farklılıklar, onları birbirlerinden ayıştıracaktır.

Mimar Kemalettin'in sıklıkla kullandığı, eleştiri ve buna ek olarak yeni önerileri kamu ile paylaşma pratiği oldukça modern bir davranış şekli olarak gözükmektedir. Bir yandan otoritenin içinde bulunup diğer yandan otoritenin ürettiklerini eleştirmek sadece mimarlık pratiği açısından değil diğer alanlar içinde de yeni bir durumdur. Hem şehir plancılığı hem de restorasyon alanında Kemalettin Bey'in bu çıkışları, kendini bir birey olarak var etmesi açısından çok önemlidir. Restorasyon çalışmalarının bütünü yeni bir tarihselcilik anlayışının izlerini taşır. Bu alanda bir duruş belirlemek, modern bir bireyin kendini var ediş yöntemlerinden biridir. Bunun yanında Kemalettin Bey'in fotoğrafçılığa olan ilgisi bile ayrı bir araştırma konusu olarak ilgi görmeye değerdir. Fotoğrafın getirdiği yeni bakış açısıyla yapılara ve çevresine bakma çabası, onun modern olana yaklaşımını yansıtmaktadır.

Mimar Kemalettin üzerine yapılacak bütün araştırmalar onun yaratmaya çalıştığı kimlik kurgusunu göz önünde bulundurmaya zorundadır. Onun kimlik kurgusu ile tasarımlarıyla ortaya çıkan ürünler bir bütünün parçalarıdır. Sadece yapılarındaki mimari kurgu üzerine yapılacak çalışmalar o kurgunun oluşumunda etkin olan birçok kaynağın gözden kaçmasına yol açacaktır. Onun, metinleri başta olmak üzere, yaptığı tüm çalışmalarda ve ürettiği tüm yapıtlarda, modern bir bireyin kendi toplumuna ve kendi tarihine bakışını ve yaşadığı topluma ilişkin değerleri yansıtmaya çabasını görmek mümkündür.

2.2 Modernleşme

Modern kavramı, başta akılcılık olmak üzere, bireyselleşme, kapitalistleşme, endüstrileşme, milliyetçilik gibi birçok kavramı içinde barındırarak açıklanır. Açıklamada bu kavramlardan hangisinin ön plana çıkacağı çoğu zaman yazarın niyetine, incelediği alana ve incelenen toplumun etkilenme koşullarına göre değişmektedir. Fakat bir toplumda bu gibi kavramlar gündeme gelmeye veya tartışılmaya başladığında o toplumda çeşitli değişimlerin başladığı söylenebilir. Bu açıdan, modernleşme başta merkez Avrupa ülkeleri –İngiltere, İtalya, Fransa, Hollanda- olmak üzere genişleyerek karşılaştığı tüm toplumları etkilemiştir.

“Bugün, dünyanın her köşesindeki insanlarca paylaşılan hayati bir deneyim tarzı; başka bir deyişle uzay ve zamana, ben ve ötekilere, yaşamın imkânları ve zorluklarına ilişkin bir deneyim tarzı var. Bu deneyim yığınınını modernlik diye adlandırmak istiyorum. Modern olmak, bizlere serüven, güç, coşku, gelişme, kendimizi ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat eden; ama bir yandan da sahip olduğumuz her şeyi, bildiğimiz her şeyi, olduğumuz her şeyi yok etmekle tehdit eden bir ortamda bulmaktır kendimizi. Modern ortamlar ve deneyimler coğrafi ve etnik, sınıfsal ve ulusal, dinsel ve ideolojik sınırların ötesine geçer; modernliğin, bu anlamda insanlığı birleştirdiği söylenebilir. Ama, paradoksal bir birliktir bu, bölünmüşlüğün birliğidir: Bizleri sürekli parçalanma ve yenilenmenin, mücadele ve çelişkinin, belirsizlik ve acının girdabına sürükler. Modern olmak, Marx'ın deyişiyle "katı olan her şeyin buharlaşıp gittiği" bir evrenin parçası olmaktır.” (Berman, 1999)

Modernleşmenin ilk evresinde, merkez dünya ve onun dışında kalanlar olarak iki ayrı kutup oluşmuştur. Oluşan bu ikili yapıda, hem merkeze çeşitli nedenlerle dâhil olamayan hem de kendini merkezin dışında görmek istemeyen toplumlar çeşitli modernleşme çabalarına girişmiştir. Bunun sonucunda merkezin ürettiği kavramlar, o toplumların kendi dillerinde okunarak uyarlanmaya, kopyalanmaya veya içselleştirilmeye çalışılmıştır. Bu durum hem kavramların çok çeşitli okumalarına hem de toplumlar arasında farklılıklardan kaynaklanan yepyeni üretimlere yol açmıştır. Bu üretim süreçlerinin incelenmesi ile hem merkezde hem de periferide modernleşmenin algılanış şekillerinin çözümlenmesi ve karşılıklı kavram transferi yollarının ve araçlarının belirlenmesi önemli gibi görünmektedir.

Merkez olarak adlandırılan ülkelerin dışında kalan toplumlarda yaşanan modernleşme çabalarını ve etkilerini, merkezdekilerin gelişim çizgisini izleyen, onlara öykünen veya modernleşmenin ürettiği kavramları yeniden üretebilen bir yapıda incelemek oldukça zor

gözükmektedir. Bunun için modern kavramları merkez ülkelerinin yaşadığı süreçlerden koparıp incelemek en kolay yol olarak gözükse de bu süreçler incelendiğinde kapitalistleşme, endüstrileşme, milletleşme, demokratikleşme, bireyselleşme gibi birbirini tetikleyen ama birinin diğerinin sonucudur şeklinde açıklayamadığımız, iç içe geçmiş yapılarla karşılaşmaktayız. Buna karşın modernleşmeyi sadece merkez ülkelerinin toplumlarına ait bir kavram gibi görmek daha çok oryantalist bir bakış açısının ürünü gibi durmaktadır. Bu nedenle modernleşmeyi herhangi bir toplum veya bir kültür tarafından üretilen bir kavram olarak okumak yerine belli koşullar altında oluşmuş bir durum olarak düşünmek daha verimli açıklamalara olanak sağlayacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu, 18. yüzyılın başlarından itibaren merkez ülkelerindeki bu değişimin etkilerini, ilk olarak askeri alanda hissetmeye başlamıştır. Askeri alandaki üstünlüğün kaybedilmesi Osmanlı sivil bürokrasisini bu alanda yenilik yapmaya yönlendirmiştir (Mardin, 2002). Babıâli olarak adlandırılan bu zümrenin yenilik çabaları zamanla sadece askeri alanda değil diğer kurumlarda da hissedilmeye başlamıştır (Ortaylı, 2003). Modern kurumlar ve kavramlar, geleneksel Osmanlı yapısının içine girdikçe birçok çatışma alanı da doğmasına yol açmıştır. Başta modern kurumların oluşturulmasını isteyenler ile geleneksel değerlerin yeniden yapılandırılmasını isteyenler arasında gibi görünen bu çatışma, 19. yüzyılda imparatorluğun üzerine kurulduğu toplumsal yapının çözülmeye başlaması ile birçok farklı arayışın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

“Yeni Osmanlıların temsil ettiği «meşrutiyet» fikri, bütün tecrübesizliği ve zayıflığına ve zikrettiğimiz kusurlarına rağmen memlekette oldukça kuvvetli akisler uyandırdı. Bunun sebebi onun her şeyden önce bir ideoloji olmasıydı. Bu ideoloji, o asrın bütün milliyetçi hareketlerini uyandırmıştı.” (Ülken, 1994)

Dönemin düşünürlerinin hem siyasal hem de kültürel alanda yarattığı bu hareketlilik birbirinden farklı etkinlik alanına sahip birçok düşünürü ortaya çıkarmıştır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren yenileşmenin gerekliliğinden çok niteliği üzerine tartışmalar yoğunlaşmıştır. Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suâvi gibi isimlerin ön plana çıktığı bu tartışmalarda bir yandan siyasal mücadele verilmekte diğer yandan yeni Osmanlı kimliği tartışılmaktadır. Özellikle gazetecilik faaliyetlerindeki gelişmeler ile yepyeni bir kamusal alanın açılmış, böylece bu düşünürler devletin işleyişi ve uygulamaları hakkında fikirlerini, birçok zorlukla karşılaşsalar da ortaya koyabilmişlerdir. Buna rağmen, bu kişilerin devlet örgütleriyle olan yakın ilişkisi ve çoğunun benzer sosyal katmanlardan gelmeleri hala geleneksel kamusal alanın etkin olduğunu göstermektedir (Mardin, 1998). Bir yandan modern

düşüncenin kavramların ilk defa tartışıldığı bu dönemde diğer yandan çok çeşitli katmanlarda iktidar mücadeleleri sürmektedir. Yeni Osmanlılar adı altında toplanan bu düşünürler birçok siyasi mücadelenin ardından özellikle II. Meşrutiyet'in gerçekleşmesini sağlayan düşüncelerin ve kadroların temelini oluşturmuşlardır.

Modernleşmenin birçok alandaki ilk savunucularından biri olan Şinasi, gazetecilik faaliyetlerinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Yazılarında, dilin sadeleşmesi, Avrupa hukuku, bilimsel düşünce gibi birçok konuya değinerek bu konular hakkındaki tartışmalara öncülük etmiştir. Fransız Aydınlanma düşüncesinin etkilerinin yoğunlukla hissedildiği Şinasi, düşünceleri ile rasyonalizmi çağdaşlarının birçoğuna göre daha şiddetle savunmuştur. Ona göre aklın ekseninde gelişen kanunlar, adalet sağlanmasındaki tek araçtır. Ayrıca geniş bir anlamda halkı ifade eden millet sözcüğünün ilk kullanıcılarından biridir.

Namık Kemal, Şinasi'ye göre İslami kimliği daha fazla ön plana çıkarmaktadır. Namık Kemal Tanzimat sonrasında dinin imparatorluk üzerindeki etkinliğini kaybetmesini eleştirmektedir. Osmanlı kimliğini temelinde ırka dayalı bir yapı yerine dine dayalı bir yapı olması gerektiğini öne sürmüştür. Namık Kemal için de batı toplumlarının yakaladığı seviyeye gelmek için ilerleme kaçınılmazdır. Adalet, iyi yönetim, görgü kuralları vb. ilerleme için sağlanması gereken unsurlardır. Bu özellikle İslamiyet'in eski çağlarında mevcut iken zamanla bundan uzaklaşmış ve geri kalınmıştır. Ayrıca Namık Kemal içinde yaşayan insanları bir araya getiren vatan kavramıyla toprağa bağlılık ekseninde yeni bir birlik kurgusunda bulunmuştur.

Ali Suâvi'nin diğerlerine göre daha çok ırka dayalı bir milliyetçiliği ve laikliği savunduğu söylenebilir. Osmanlılık yerine Türkçülük fikrini savunduğu gibi ibadetin bile Türkçe yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bireysel kimliği, düşünceleri ve bunları ifade etmedeki cesareti ile ön plana çıkan Ali Suâvi'nin cumhuriyeti savunmaya kadar varan düşünceleri, dönemin çağdaşları tarafından oldukça aşırı olarak nitelendirilmiştir. Bunların düşünürlerin yanı sıra Ziya Paşa'nın, çağdaşları kadar etkin olmasa da, ılımlı parlamento düşüncesi, Ahmet Mithat'ın halkçılığı, Mustafa Fazıl Paşa'nın liberal fikirleri dönemin düşünce dünyası içinde siyasal yapıdaki değişimi yönlendirme çabaları olarak ön plana çıkmaktadır. Oysa II. Meşrutiyetin ilanı ile bu fikirleri savunanlar belli ölçüde iktidarı ele geçirseler de beklenen değişim tam anlamıyla gerçekleşmemiştir.

"Meşrutiyete girerken batıcılar, İslamcılar, Osmanlıcılar, Türkçüler siyasi bakımdan aynı fikir etrafında birleşebiliyorlardı. Fakat ancak 4 yıl süren hürriyet hayali gölgelenince, bu fikir akımları arasındaki anlaşma bozuldu. Onlardan her biri siyasi yönde ayrı çıkar yol

aramaya kalktılar. İşte bu devirde Türkiye'de yeni bir sosyal reform yapma düşünceleri belirmeye başladı. Artık Tanzimatçılar gibi yalnız medeniyetçilik ve terakki fikri ile işin halledileceğine inanılmıyordu. Beklenen siyasi değişme olmuş, fakat bu değişme toplumda hiçbir düzelme doğurmamıştı. Öyle ise siyasi değişmeden daha derinlere, toplumun yapısına inmek gerekiyordu “ (Ülken, 1994)

II. Meşrutiyete kadar olan tartışmalar siyasal yapı üzerinde sürerken daha sonra kimlik problemi tartışmaların temel odağını oluşturmaktadır. Tevfik Fikret'ten Mehmet Akif'e birçok düşünür, şair ve yazar kendi kurgusuna göre eserler vermeye başlamıştır. Farklı kimlik kurgularını desteklemek için tarih araştırmaları bu dönemde yoğunlaşmıştır. Sâti'nin etnografya üzerine çalışmaları, Ahmet Şuayıp'ın sosyoloji yazıları, Bedi Nuri'nin toplum felsefesi üzerine düşünceleri ırk, millet, kavim, vatan gibi kavramları en geniş boyutlarıyla incelemektedir. Fakat 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçerken, imparatorluğu oluşturan toplulukların milliyetçilik etkisiyle, bağımsızlıklarını ilan ederek kendi devletlerini kurma süreci hızlandıkça imparatorluğun merkezinde de milliyetçi akımlar güçlenmiştir. Bu düşüncenin en önemli savunucularından Ziya Gökalp Türkçülük akımının yayılmasında önemli rol oynamıştır. Kendi kimliğini koruyarak modernleşme ve çağdaşlaşma fikrinin destekleyicilerinden biri olan Ziya Gökalp günümüzde bile bu fikrin savunucularının temel aldığı ilk kaynaklarından biridir.

Osmanlı modernleşme sürecinin ancak son evresindeki tartışmalara katılabilmiş olduğu gözlenen mimarların bu çevreler ile olan ilişkisi hala bir araştırma konusu olarak önümüzde durmaktadır. Ayrıca 19. yüzyıl boyunca üretilen mimarlık eserlerini yaptırانların ve farklı mimari arayışları talep edenlerin, bu düşünceleri üreten sosyal sınıftan oldukları düşünüldüğünde bu tartışmalardan tamamen bağımsız yürütüldüğü öne sürülemez. Modernleşme tartışmalarının mimarlık düşüncesi ve ürünleri üzerindeki etkisi günümüzde uygulanandan daha farklı bir bakış açısıyla incelenmeye muhtaç olarak gözükmektedir.

3. KAVRAMLAR

3.1 Milliyetçilik

Milliyetçilik, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı aydınları arasında en çok tartışılan kavramların başında gelmektedir. Millet kavramı, kurgusal yapısıyla bu dönemde üretilen birçok düşüncenin özelliklerini içinde barındırmaktadır. Kimlik sorunu, çoğunlukla daha sonra oluşturulan kurgularla çözümlenmeye çalışılmış ve kullanılan kaynakların niteliğine göre millet kavramı şekillenmiştir. Farklı düşünürler, din, dil, etnik köken, toprağa bağımlılık gibi kaynakları bu kurguyu oluştururken kullanmıştır. Kullanılan kaynağa göre oluşturulan tarihsellik, bu dönemde ürün veren her düşünür tarafından yeniden yazılmıştır. Böylece yaratılan kavram bir kurgu olmaktan çıkarılarak sahipsizleşmiş ve kadimleşmiştir (Anderson, 1995).

19. yüzyıl Osmanlı'sında, milliyetçilik düşüncesindeki farklılaşmanın nedenlerinin başında hem bireysel hem de kurumsal kimlik arayışlarının çeşitliliği gelmektedir. Osmanlı gibi çok kültürlü imparatorluklarda, dağılmanın başlamasıyla birlikte bu yapıdan kopan birçok topluluk kendi kültürel kimliğini imparatorluk geçmişine tepki olarak oluşturmuştur. Buna karşın imparatorluk geçmişini benimseyen topluluklar, kendi kültürel kimliklerini imparatorluğun üzerine kurulduğunu varsaydıkları tüm değerlerle özdeşleştirirler. İlk dönem milliyetçiliği bu ekseninde değerlendirildiğinde kurumsallaşmaktan çok bireylerin birbirinden farklı cevaplar geliştirdiği heterojen bir yapıdadır.

Mimari alandaki arayışlar ise daha çok Osmanlı'nın son dönemlerine denk geldiğinden milliyetçiliğin irksal kökeni daha ağır basmaktadır. Mimarlığın, hâkim sınıf tarafından talep edilen bir etkinlik olması bu kurguyu kolaylaştırmaktadır. Buna rağmen 19. yüzyıl gibi ağırlıklı yapı faaliyetinin yabancılar, Levantenler ve Müslüman olmayanlar mimarlar tarafından yürütüldüğü düşünülünce milli bir mimarlık düşüncesinin kaynaklarını oluşturmanın zorlukları artmaktadır.

“Mimarlık, bir ulusun, ülkesinde bulunan yapı malzemelerini beceri ve yetenekle kullanarak kendi dehasını ortaya koymasıyla başlar. Toplumsal yaşamın akışı ve uygarlığın getirdiği rahatlık ve kolaylıklar da mimarlık ürünlerinin doğmasına katkıda bulunurlar. Buradan anlaşılmaktadır ki, yapı malzemeleri barındıran bir ülkenin ulusu, kendi uygarlığına ve ülkesine uygun bir mimarî yöneme de sahiptir.” (Tekeli ve İlkin, 1997)

Mimar Kemalettin Bey'in yazıları, bu zorlu alanda ne gibi arayışlar ve çözümler üretildiğini anlamak açısından kritik bir noktadadır. Mimar Kemalettin'in kurguladığı milliyetçilik düşüncesinin temellerini oluşturan bu cümleler onun en soyut anlamda mimarlık ile millet kavramını ilişkilendirdiği örneklerden biridir. Ona göre her millet kendi doğasından gelen beceri ile kendi coğrafyasının koşulları ve olanakları çerçevesinde mimarlık üretmektedir. Burada ön plana çıkan unsur milletlerin kendi dehalari olduğunun varsayılmasıdır. Milletler kendilerine uygun, çağdaş toplumsal gereklilikleri yerine getiren ve uygarlık temelinde ürünler verme kapasitesine sahiptirler. Uygarlık kavramının, her türlü yerelliğin ve tarihselliğin üzerinde ideal bir tanımla ifade edilmesi, modernleşme tarihinin en belirgin yanlarından biridir. Öyle ki bu sahipsiz ve zamansız uygarlığın sağladığı olanaklara erişmenin yolları milletlerin onu kendi uygarlıkları ile ilişkilendirme yeteneği ile olanaklıdır. Bu başarıldığında, mimari ürünler hem çağdaş hem de özgün nitelikleriyle millileşirler.

Milliyetçiliğin, mimarlıktaki ilk yansımalarının 19. yüzyıl ikinci yarısında yapılan çalışmalardan 1873 yılındaki Viyana Sergisi için hazırlanan "Usul-i Mimari-i Osmani"den itibaren başladığı söylenebilir. Osmanlı mimarlığını anlatmak için yapılmaya çalışılan bu genel kriterler dizisi, daha sonra Mimar Kemalettin tarafından yetersiz ve yanlış bulunmuştur.

"Türkçe ve Fransızca ve Almanca olmak üzere tarifât ve nazariyâtı ve birçok büyük kıtada âsâr-ı Osmanîye'nin istinsâh olunmuş [kopyası çıkarılmış] çizgili ve renkli levhalarını hâvi olan bu kitap resim tezyini nokta-i nazarından ne kadar mucib-i istifade ise fenn-i mimarînin kavâid-i esâsiyesi cihetiyle o nisbette hatalı ve yeni yetişen mimarlar için o kadar muzırdır. Kitabın en esaslı kısmını teşkil eden (*Tarz-ı Mimârî-i Osmani 'nin Nazariyatı*) serlevhalı mevâd ile bunları izah için ilâve olunan resim levhalarının mümkün olduğu takdirde imhası elzemdir." (Tekeli ve İlkin, 1997)

Kemalettin'in bu karşı çıkışının temelinde, bu çalışmada Osmanlı tarihindeki mimari kurgunun sadece mimari öğelere indirgenerek anlatılmaya çalışılması yatmaktadır. Ona göre, Yunan, Roma ve Rönesans mimarilerini anlatmak için kullanılan yöntemlerin benzerinin kullanılması –onlar için de yanlış olduğunu belirterek- Osmanlı mimarlığını anlatmak için kullanmak olanaklı değildir. Onun düşüncesine göre, toplumlar mimarilerini, kendi görsel ahenklerine göre oluşturmaktadır. Ayrıca mimarlık onu üreten toplumların yaşantılarına, içinde yaşadıkları iklim koşullarına ve yapılarındaki malzeme uygulamalarına göre farklılıklar göstermektedir. Bu unsurlar göz önünde tutulmadan yapılan ve mimariyi sadece parçalarına indirgeyen açıklamalar yetersiz oldukları kadar yanlış bilgiler vermektedirler.

Mimar Kemalettin'in karşı çıkma nedenlerinden bir diğeri ise kendi kurguladığı milliyetçilik düşüncesinin bu çalışmadan olan farklılığıdır. Mimar Kemalettin'in bu kavram ekseninde geliştirdiği ilk düşünceleri, 1906 tarihli "Mimari-i İslam" yazısında görmek mümkündür. Kemalettin Bey'in öncelikli çabası İslam mimarisinin tanımını yaparak, onun içinde Türk mimarlığının konumu belirlemek olmuştur. Bir yandan Arap mimarlığı övülürken diğer yandan Türk mimarlığı ile farklılıkları belirtilerek İslam mimarlığı paketi altında Türk mimarlığı diğer İslam mimarlıklarından ayrıştırılır. Bu ayrıştırma kadar kullanılan yöntem de ilginçtir.

"...Mesela Türkler Araplar gibi şeref-i İslam ile müşerref olmakla beraber tabiatlarında ve binaenaleyh eserlerinde farklar mevcuttur. Araplar usul-i tezyine sarf-ı zihin etmişlerdir. Türkler ise usul-i inşaiyeyi ve metaneti ve heybeti nazarı itibara alarak ve Bizantin asarı numune ittihaz ederek ve bilahere anı terakki ettirerek ve değiştirerek gayet ciddi, sağlam mebani [binalar] vücuda getirebilmişlerdir. Türkler inşaatta usul-i inşadan kıl kadar inhiraf etmemekle beraber icab eden yerlere kendi tabiatlarına muvafık tezyinat ilave etmişlerdir." (Tekeli ve İlkin, 1997)

Kemalettin, söz konusu Arap mimarlığı olduğunda kendini farklılaştırdığı ötekiye ne bir üstünlük taslamakta ne de kendi konumunu diğerine göre aşağılamaktadır. II. Meşrutiyet öncesi bu yazıda, Türk milliyetçiliğinin etkisi yavaş yavaş hissedilse de ona karşı gelişen bir Arap milliyetçiliği henüz canlanmadığından İslami kökler ve Arap mimarisi o dönemde Mimar Kemalettin'in kimlik kurgununun önemli bir parçasıdır. Yine de milliyetçiliğinin etkisi ile iki toplum arasında belirtilmeye çalışılan temel farklılık mimariyi yapış şekilleri olarak gösterilmiştir. Araplar, plan ve inşaat alanlarında büyük beceriler göstermeseler de "nakış ve sath tezyinatıyla oymacılık hususlarında fevkalade bir işçilik ve maharet ve ziyade emekler" gerçekleştirmişler; Türkler ise "yaptıkları asarı gayet muhakemeli ve mevkiin haline göre tezyinatlı vücuda getirmeği" tercih etmişlerdir. 1908 sonrası gelişen siyasal olaylarla Arap milliyetçiliği yükseldikçe (Kayalı, 1998) Mimar Kemalettin'in kurgusunu Arap mimarisinden arındıracaktır.

Kurguda, çarpıcı olan bir diğer nokta ise Bizans mimarlığının Türk mimarlığı üzerindeki etkisidir. Mimar Kemalettin'in yazılarında, Bizans mimarlığı kullanılarak farklı bir mimari dönem ifade edilse de o, bu dönemi inşa etme becerisi olarak soyutlamıştır. Bu beceri ise büyük binalar yapma ve geniş açıklıklar geçebilme olarak açıklanmıştır. Bu açıdan Bizans mimarlığının, Türk mimarlığına etkisi kültürel anlamdan çok teknik düzeyde sınırlı kalmıştır. Bizans mimarlığı, Türk mimari kimliğinin bir parçası olarak değil, daha evrensel bir becerinin

öğretici kaynakları olarak kullanılmıştır.

“Anlar, Türkler gibi Ayasofya’yı taklid etmek istememişlerdir. Mamafih Türklerin bu taklidi büyük bir fevkalâdelik addolunur. Ayasofya’nın usûl-i inşasındaki ihtiraatı [yoktan meydana getirme] Türkler takdir etmişler ve usûl-i inşayı terakki ettirmişlerdir” (Tekeli ve İlkin, 1997)

Kanar’ın (2003), sözlüğünde öykünme anlamında da çevirdiği taklid sözcüğünü Mimar Kemalettin günümüzdekinden daha farklı anlamda kullanmıştır. Türk mimarlığının Ayasofya’yı taklit ettiğini söylemenin ardından bu taklidin büyük bir beceriyle gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Burada kullanılan taklit kavramı aynen tekrar etmekten çok öğrenme ve yol gösterme düzeyindedir. Türklerin Ayasofya’dan dolayısı ile Bizans mimarisinden öğrendikleri inşa etme ve geniş açıklık geçme becerisidir. Türkler, bu beceriyi de geliştirerek kendilerine özgü mimarlık ürünleri vermişlerdir. Mimar Kemalettin için inşa etme becerisi, oluşturduğu düşünce sisteminde önemli bir yer tutmaktadır. Hem Hendese-i Mülkiye’de hem de Almanya’da öğrenim gördüğü ve günümüzdeki Berlin Politeknik Üniversite’sinin temellerinden birini olan “Charlottenburg Technische Hochschule” okulda aldığı rasyonalist düşünceye dayalı eğitiminin bu kurgusunda etkiliği olduğu düşünülebilir.

Kemalettin, bu yazısında Arap ve Bizans mimarlıklarının niteliklerini detaylı olarak vurgular. Bu kurgudaki eksik nokta ise hem İslam kültürü içindeki Arap mimarlığından hem de modernleşme ekseninde hedef olarak görülen batı kültürünün ve onun temsil ettiği evrensel değerlerin kaynaklarından biri olarak tanımlanan Bizans mimarlığından ayrılarak kendi özgün durumunu ifade edecek temellerdir. Ona göre bu temel ise Selçuklu mimarisinin niteliklerinde yatmaktadır.

"Türkler Türkistan'dan Anadolu'ya geçerken tesadüf ettikleri Acem ve Bizantin medeniyetinden bir çok şeyler öğrenerek medeniyet-i asliye-i iptidaiyelerini terakki ettirerek Konya'da teşkil-i hükümet ettikleri zaman kendileri için bir büyük medeniyet tesis ile bu medeniyeti terakki ettirmeğe başladılar." (Tekeli ve İlkin, 1997)

Selçuklu mimarlığının sağladığı köken ile Türk mimarlığı kendi özgün durumunu yaratmaya başlamıştır. Kemalettin’in daha sonraki yazılarında Selçuklu mimarisine yapılan vurgu artmaktadır. İnşaat tekniklerinin yanında yerel malzemeleri kullanmaktaki becerisi ile Selçuklu mimarisi diğer mimarlıklardan ayrılmaktadır. Mimar Kemalettin, Selçuklu mimarisinden Osmanlı mimarlığına geçişi açık bir şekilde belirtmez. Bunun için Osmanlı mimarlığını iki evreye ayırmaktadır. Bu ayırım, Selçuklu mimarisinin etkilerinin devam ettiği birinci evre ile -büyük olasılıkla İstanbul’un işgalinden sonraya denk gelen- Selçuklu etkisinin

azalıp Osmanlı'nın daha özgün eserler vermeye başladığı ikinci evredir. Aralarında çeşitli farklar olduğunu belirtse de Selçuklu ve Osmanlı mimarlığı, Türk mimarlığının özünü oluşturmaktadır.

“Türk mimarlığından elimizde kalanlar iki kategoride incelenebilir: 1. Selçuklu dönemi eserleri; 2. Osmanlı dönemi eserleri. Bu iki dönemin çeşitli eserleri, gerek iklim koşulları ve kullanılan yapı malzemesine bağlı olarak büyüklük ve kitle bakımından, gerekse temel yapıcılık ilkeleri ve gelişimleri sırasında izledikleri eğilimler bakımından birbirinden ayrılmakla beraber, benzerliklerinden söz edilebilir.

Örneğin, Osmanlı eserlerinde de, Selçuklu eserlerinde gördüğümüz aynı kemer ve tonozlar küçük ve büyük mekânları kapatmaktadır. Bu kemerler, durum ve konumları açısından aynı güzel biçimlere sahiptir; mekân örtüsü üzerine binen yükü kaldırabilecek nitelikte ve görünümündedir. Her iki dönemde de, bezekleme açısından malzemenin ve onun kullanımının temel kurallarına aykırı düşecek sahte bezemelere rastlanmaz. Türk insanının dış görünümünün en ince ayrıntısına kadar Türk ruhunun saf, soylu ve güçlü niteliklerini sergilemesi gibi, Türk yapı tekniği de, kullanılan malzemeye uygun, dürüst, abartmasız ve taklitçilikten uzak bir çalışmayı ortaya koyar.” (Tekeli ve İlkin, 1997)

Kemalettin'in, 1917 yılında yazdığı “Türk ve Müslüman Mimarlığı” adlı bu yazısındaki önemli nokta, ayrımlardan veya benzerliklerden çok değerlendirilen mimari özelliklerdir. İklim onun için bir mimarlığı diğerinden ayıran etkenlerin başında gelmektedir. Bu yargı milli kurgunun, içinde buldukları coğrafya ile ilişkisinin en güçlü vurgulandığı durumdur. Aynı şekilde üzerinde yaşadıkları toprakların sağladığı yapı malzemesi ve onun kendine özgü niteliği mimariyi belirleyen unsurlardandır. Bu iki etmeni, doğasından gelen beceri ve değerleri ile birleştiren Türk milleti mimarlığın en seçkin eserlerini vermiştir.

“Anadolu'nun en şarkından başlayarak garbe doğru tevsi eden ve Rumeli'ye geçen Türk medeniyetinin âbidât-ı sanaiye ve nefisesi, usül-ü inşâ ve üslûb-u tezyinleri, Anadolu kıta-i vâsiasının muhtelif iklimleri, malzeme-i tabiiye-yi inşâiyeleri ve bu kıta-i vâsiada tesis-i refah ve medeniyet eden Türk kavminin kabiliyet-i sanaiye ve istidad-ı fitriyeleri ile doğmuş olduğundan Türk ve Anadolu ruh ve evsafiyle [doğuştan kabiliyetleri] yoğrulmuş gayri kabil-i infikak [çözülmesi olanaksız] bir küll [bütün] teşkil etmektedir.” (Tekeli ve İlkin, 1997)

Kemalettin'in son dönem yazılarında, genel olarak Anadolu'da ve Rumeli'de yapılmış ürünler ile sınırladığı milliyetçilik düşüncesinde hem İslamcılığın hem de o dönemde önemli bir düşünce akımı olan Turancılığın etkisi oldukça az görünmektedir. Ayrıca, Türk mimarisinin

oluşumunda, ilk dönem yazılarında kaynak olarak kullandığı başka milletlerin etkisini de tamamen dışlamaktadır. Artık Türk mimarlığı diğer tüm mimarlıklardan bağımsız olarak tek başına bir alan tarif etmektedir.

“Bu imâratta ne İran ve ne Arap sanat-ı inşâ ve tezyininin mütemayiz, havassı [belirgin özellikleri] vardır. Biri birinden ayrı olan bu son iki üslub-u mimârînin kendi iklimlerinde yüksek medeniyetlerinin bıraktığı müteaddit kıymetli ve nefis âsârı vardır. Hele Bizans, inşâ ve tezyininde sıhhi ve metin esâslar ile teessüs eden Türk meslek-i mimârîsine hiç bir tesir icra edememiş ve daima yabancı kalmıştır.” (Tekeli ve İlkin, 1997)

Kemalettin'in eserlerini incelerken milliyetçilik düşüncesine karşılık gelen açıklamaların çeşitliliğini, hatta zaman içinde kendi içinde dönemseller olarak çelişkilerini doğal karşılamak gerekir. Siyasal yapının bu kadar karmaşık olduğu bir dönemde özellikle konu mimaride milliyetçilik ise cevapları bulmanın zorluğu artmaktadır. Hem düşünsel kurguyu ikna edici oluşturmak hem de o kurguya uygun nesnelere üretmek mimarların üzerindeki sorumluluğu arttırmaktadır.

"Otuz sene hayatımı mimarî eserlerinde Türk'e has zevkin yaşanmasına hasrettim, otuz sene her medeni şehrin olduğu gibi Türk şehirlerinin de milletimize has bir zevk taşıması için uğraştım. Şimdi bu üslûba türbe cami mimarîsi diyorlar hakir görüyorlar" (Tekeli ve İlkin, 1997)

Cumhuriyet dönemi birbirinden farklı birçok kimlik kurgusunun ortadan kalkarak homojenleştiği bir dönemdedir. Mimar Kemalettin'in milliyetçilik kurgusu değilse de ondan yararlanarak ürettiği eserler özellikle Osmanlı karşıtlığı nedeniyle yaşamının son döneminde yoğun eleştirilere uğramıştır. Buna rağmen mimari ürünlerde ve mimarlık düşüncesinde, ilk defa girilen bu çabanın etkisi, kendisinden sonraki dönemlerde yetişen mimarlar tarafından kaynak olarak kullanılarak, mimarlık tarihi yazımında ve mimarlık eğitiminin içeriğinin hazırlanmasında hissedilmektedir.

3.2 Kamusal ve Bireysellik

Kamusallık, bireyler için yaşadıkları toplumlar üzerinde bir uzlaşma ve erk alanı tarif eder. Bireyler, kendilerine ait özellikleri, tercihleri ve düşünceleri diğerlerine kabul ettirme ve diğerlerini etkileme isteği ölçüsünde bağımsızlıklarından feragat eder. Kamusal alanlar, üzerlerinde belli bir uzlaşma gerektirseler de asla tam bir sabitliğe sahip değildir. Bireyler,

çeşitli araçlar kullanarak bu alanlarda etkinlik ve bağımsızlık ararlar ayrıca bu alanları kendi fikirlerine göre dönüştürmeye uğraşırlar. Kamusal alandaki, bu bağımsızlığının anlamı, özgürlükten çok bireylerin kendini üretirken kullandığı kaynakların kamu ile olan ilişkisinin düzeyidir. Bu ilişkideki ortaklıklar çoğaldıkça, bireyin parçası olduğunu kabul ettiği topluluk adına konuşma imkânı artar ve ileri sürdüğü savlar kabul gördükçe o topluluk üzerindeki erk alanı güçlenir ve topluluğu etkileme ve değiştirme olanağı artar.

Birey, modernleşmenin en güçlü figürlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Kamuoyu oluşturmada kullanılan araçlar güçlendikçe, bireylerin kamu üzerindeki etkinliği de artmaya başlamıştır. Birey kendini var etmek için bu araçları kullanarak kamu üzerinde etkinlik talep etmiştir (Habermas, 2002) Yine de kendisi ile diğerleri arasında uzlaşma alanları bulmak durumunda kalır. Bireyin uzlaşma düzeyi ve diğerlerini etkiyebilme kapasitesi onun kamusalının sınırlarını çizer. Buna rağmen birey verdiği tüm ürünlerde, ileri sürdüğü tüm savlarda kendini ön plana çıkarır. Böylece hem kendini yaratmış hem de bir topluluğun parçası olmuştur.

Osmanlı mimarlığında, bireyselliği ve kamusalılığı araştırmak için dönemin mimar kimliklerini araştırmak gerekmektedir. Özellikle yüzyılın ilk yarısında ağırlıklı olarak yabancı, Levanten ve Müslüman olmayan Osmanlı mimarlar tarafından üretilen mimarlık faaliyetleri Osmanlı'nın son döneminde Türk mimarlar tarafından millileştirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde öne sürülen ölçütlerin etkinliği, onu üreten bireylerin kişisel gelişimleriyle de yakından ilişkilidir. Bireysel çabalar yaygın olsa da bir topluluk için genelleştirilmiş varsayımlar yapmak oluşturulmaya çalışılan yapıyı çözümlemede etkisiz kalmaktadır. Bu nedenle modernleşme sürecindeki kimlik arayışlarına ilişkin genel cevaplar aramak yerine mimarların veya düşünürlerin kişisel deneyimlerini incelemek daha verimli görünmektedir. Mimarların, öğrenim gördükleri eğitim kurumları, bu kurumların yer aldığı ülkelerdeki mimarlık anlayışları, mimarlıklarını üretirken içinde buldukları kurumsal yapılar, özel müşterilerinin toplumsal kimlikleri, kısaca tüm kişisel tarihleri, mimarlık ürünlerinin ortaya çıkmasında ve bu ürünlerin mimari niteliklerinde büyük ölçüde etkili olmuştur.

Modernleşme ile birlikte Osmanlı'da kamusal alanda da değişimler başlamıştır. Özellikle Tanzimat'tan sonra değişik grupların iktidara talip olmaya başlaması bunun başlıca sonuçlarından biridir. Bu gruplar ve bireyler yönetimdeki etkinlerinin yanı sıra kültürel alanda da söz sahibi olmak istemektedirler. Modernleşme ile birlikte millet, ortak kültür, vatan gibi kavramlar ortaya çıktıkça bu kavramlara karşılık gelecek cevaplar birbirinden farklı topluluk

veya bireyler tarafından üretilmeye çalışılmıştır. Diğer bir neden ise devlet erkinin yanı sıra sivil toplumun erk kazanmasıyla bireylere devlet dışında yaşama alanları ve toplumsal konular için söz söyleme alanları açılmaya başlamıştır. Kimi zaman devlet yapısı içinde kimi zamanda gazete, dergi gibi yeni kamusal araçlar kullanılarak bu kavramlar hem geliştirilmeye hem de daha geniş kitlelere benimsetilmeye çalışılmıştır.

Mimarlık disiplini için kamusal alan, mimarın ister devlet ister başka bir birey olsun, işvereniyle olan ilişkisine göre farklılıklar gösterdiği gibi milliyetçilik gibi kavramların etkisi ile geniş kitlelere seslenebilme olanağına kavuşmuştur. Böylece mimar, kendisini ortaya çıkarmak kadar toplumsal cevaplar aramaya da başlamıştır. Geleneksel Osmanlı sistemi içinde, mimarlık pratiğinin uygulanma şekli, mimarların devlet yapısı içinde yetişmesi nedeniyle kamusal alanlarını mimarlık mesleği dışında birçok etkenle kurdukları söylenebilir. Mimar diye adlandırılan kişi diğer devlet adamları gibi o yapıya uyum göstermeli ve onun istekleri çerçevesinde ürün üretmelidir. 19. yüzyılda başlayan bir süreçle tek işverenin devlet olmaktan çıkması, yabancı mimarların getirilmesi, mimarlık eğitiminin yurt dışında alınmaya başlaması Osmanlı içinde mimarlık mesleğinin üretim şeklini de değiştirmeye başlamıştır. Bunun sonucunda yaygın olmamakla birlikte devletten bağımsız bir mimarlık alanı ortaya çıkmıştır.

Mimar Kemalettin ve Vedat Bey gibi mimarlar bu anlamda Osmanlı sistemi içinde belli ölçüde bağımsız çalışan ilk Türk mimar figürleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine de Mimar Kemalettin için tam bir bağımsızlıktan söz etmek pek mümkün görünmemektedir. Kendi yarattığı iş alanları olsa da hem devletten iş alması hem de devlet yapısı içindeki örgütlenme çabaları kendisine farklı sorumluluk alanları tanımlamasına yol açmıştır. Böylece o dönemde yaygın olan milliyetçiliğin de etkisiyle “milli mimari” düşüncesinin başlıca sözcülerinden biri haline gelmiştir. Bu durum onun bireyselliğini ortaya çıkarmak kadar kamusal alandaki etkinliğinin de güçlenmesine yol açmıştır. Onu çağdaşlarından ayıran özelliklerin başında yazma ve örgütlenme gibi mimarlık pratiği dışındaki çalışmaları gelmektedir. Bunun yanında onun eğitimci kişiliği de toplumsal kimliğini anlamak açısından göz ardı edilmemelidir.

Bir yandan devlet memuru ve eğitimci diğer yandan serbest mimar olmak birbiriyle çatışan kişilikler olarak dursa da onun yapmaya çalıştıklarını anlamak açısından bu kişiliklerin birbiriyle ilişkisini çözümlenmek önemli gözükmektedir. Devlet memurluğu onun düşüncelerini uygulatmak için imkânlar yaratmak kadar yaptığı işleri bireyselliğinden soyutlayarak temsil ettiği kamunun sözcüsü olma konumu sağlamıştır. İşverenin belli

ölçülerdeki anonimliği ona toplumsal değerler üzerine söz söyleme ve bu kurguları benimsettiği ölçüde kamusallaştırma imkânı tanımıştır. Fakat devlet ne kadar anonim bir yapı olarak görünse de siyasal düşünceler ve hareketler onun talep ettiği ürünlerin değişmesine neden olmaktadır. Serbest bir mimar olmak ise bireyi devletin isteklerine karşı koyabilme ve kendi bağımsız alanı yaratma gücünü vermektedir. Mimar için serbest yaşama alanları genişledikçe devletten ve onun siyasi, kültürel eğilimlerinden bağımsız yaşabilme kapasitesi artmakta ve onun sivil toplum üzerindeki kamusal etkinliği oluşmaktadır.

Mimar Kemalettin'in bu ikili yapı – devlet, sivil toplum – üzerindeki etkisi tam bilinmemekle birlikte onun yazma etkinliğini, gerektiğinde düşünceleri için kamuoyu oluşturmak, belirli zamanlarda devlet tarafından yapılan işleri eleştirmek için kullandığı bilinmektedir. Ayrıca “Mimarlar ve Mühendisler Cemiyeti” gibi bir örgütü kurma çalışması, en etkin olduğu alanlardan biri olan koruma ve restorasyona yönelik örgütlenme çalışmaları onun kendi kamusallığını oluşturma çabaları olarak görünmektedir. Bu sorgulamaları yaparken sadece Kemalettin'in sivil toplum veya devlet kurumları üzerindeki etkisini değil genel olarak Osmanlı toplumu için oldukça yeni olan sivil toplum çalışmalarının barındırdığı zorlukları da görmek gerekmektedir. Bu açıdan bakınca Kemalettin'in giriştiği çaba bir ilk olmanın yanında yeni oluşmaya başlayan bir meslek alanının etkinliğini incelemek açısından da önemlidir.

Eğitimselini, ürettiği kurguların geniş kitleler tarafından benimsenmesi ve yaygınlaştırılması için önemli bir araç olarak kullanmıştır. Türk mimar ve mühendislerin yetiştirilmesine verdiği önemi birçok yazısında vurgulamıştır. Okulda eğitim verdiği dönemde yetiştirdiği ve çalıştığı kurumlarda etkilediği kişiler onun mimari anlayışına uygun ürünlerin tüm yurda yayılmasını sağlamıştır.

Mimar Kemalettin'in yazılarında mimarlık ağırlıklı bir yer tutuyorsa da diğer alanlara ilişkin görüşlerini ve eleştirilerini açıkça belirtmektedir. Devletin seyahat özgürlüğüne getirdiği kısıtlamadan, belediyece faaliyetlerine belli ölçüde kendisini etkileyen tüm olaylarda görüşlerini açıklamaktadır. Bu görüşler çoğu zaman onun modernleşme anlayışı ile bağlantılı gözükmektedir. Şehircilik alanıyla ilgili görüşleri, modern şehirlerin kurulması ve işletilmesi ilgili fikirleri barındırmakta ve bu yolda öneriler içermektedir. Restorasyon ve koruma alanında savundukları onun milli kurgusunu oluşturmaktadır. Kamusal alana ilişkin karşılaştığı her durumda, oluşturduğu bireysel kimliğe uygun görüşlerini savunmaya çalışmıştır.

“Şehrin yiyeceğini temin edecek, teşkilat ve müessesât ve buralarda görülmesi lâzımgelen işler hakkında arzolunagelen izahattan anlaşılacağı gibi bu mesele sarf-ı inşaat ve mimarî işi olmayıp bu işe, şehrin memleketteki mevki-î ticarî, ziraî ve iktisadîsine ve vesâit-i muvassalasının [ulaşım araçlarının] şekline, ahâlisinin işlerine ve yaşamalarına göre sağlam vukuf ve ihtisas ile tanzim olunacak bir teşkilât-ı idâriye projesiyle başlanmalıdır.” (Tekeli ve İlkin, 1997)

Mimar Kemalettin'in etkinliği cumhuriyetle birlikte zayıflamaktadır. Bunun nedenleri arasında siyasi erkin kültürel tercihlerindeki farklılaşma kadar Ankara'daki koşulların İstanbul'dan farklı olması da sayılabilir. Diğer nedenler arasında Birinci Dünya Savaşından sonra tüm servetini kaybetmesi ya da cumhuriyetin kurulma aşamasında Ankara'da bulunmayışı gösterilebilir. Mimarın, 1927 yılında ölmesi kesin bir yargıya ulaşmamızı zorlaştırmaktadır. Yine de onun mimarlık düşüncesine ve ürünlerine eleştiriler o hayatayken de başlamıştır.

“Türk Ocağı için yaptığı planın uğradığı akıbetten bahsetti: "Yaptığım plan iyi olmayabilir, tenkid edilebilir, fakat bu tenkid ne için aşikâr bir tarzda yapılmaz, niçin sanatla, mimarîyle alakası olmayanların taarruzuna uğrar, niçin doğrudan doğruya benim yüzüme beğenmedikleri noktalar söylenmez. " dedi.” (Tekeli ve İlkin, 1997)

Mimar Kemalettin'in bireyselliğini gerçekleştirme yöntemlerinin ve kamusal alandaki etkinliğinin, ürünlerinin şekillenmesinde önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Yaşamına ilişkin daha birçok ayrıntı ortaya çıkarılıp, onun mimarlık düşüncesini ve ürünlerini değerlendirmede göz önünde bulundurulmalıdır. Böylece onun döneminde, bir mimarın üstlendiği toplumsal rol ve mesleğini yürütürken karşılaştığı durumlar daha net bir şekilde anlaşılacaktır.

3.3 Rasyonalizm ve Evrensellik

Modernleşme kavramının genel tanımı içerisinde rasyonelleşme süreci oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Toplumlar ve bireyler, rasyonel olanın izinden giderken bu kurguya uygun olan, üst bir kültür alanının varlığını kabul etmişlerdir. Rasyonelleşmenin açtığı alan, düşünürlere kimlik kurgularını oluştururken içselleştirmeye çalıştıkları modern kavramları, kaynaklarından bağımsızlaştırma imkânını vermiştir. Böylece kendi özgün yapıları içinde bu kavramları rahatlıkla kullanmışlardır. Modern olan ile yerel olan arasındaki uzlaşma ve çarpışma, çoğu zaman bu rasyonel alan üzerinden yürütülmüştür. Modernleşme evresinde,

rasyonalizme uygunsuzluk gösterdiği düşünölen kurgular ve gelenekler, reddedilerek kimlik oluşturma sürecinin dışında bırakılmıştır.

Rasyonel bilgi, kendi düşünce yapısına uygun yöntemlerle kanıtlandığında sahihsizleşir. Bu sahihsizlik onu, bireyden koparıp topluma hatta onun yöntemlerini izleyebilen ve uygulayabilen insanların hepsine mal eder. Yine de onun bilgisini üreten bireylere, yaşadıkları toplum üzerinde etkin bir varlık alanı açmıştır. Birey, hangi toplumsal katmandan veya inançtan olursa olsun düşüncelerini rasyonellik sınırları içinde sunabildiği ölçüde kabul görmeyi ve dinlenebilmeyi başarabilmiştir.

Rasyonalizm, ürettiği bilgiyi ortaya çıkardığı andan itibaren zamansızlaştırır. Böylece bilginin, icat edildiği zamandan önceki veya sonraki her durum, yarattığı yeni kurallar çerçevesinde açıklanmaya çalışılır. İçindeki bu nedensellik, onun karşılaştığı her durumu, nedenler ve sonuçlar olarak ayrıştırabilmesini sağlar. Bu ayrışımalar arasında kurulacak ilişkiler rasyonalizm sınırları içinde kaldığı ölçüde var olabilirler. Ancak öne sürölen sav kendisinden öncekileri yıkarak onların yerini aldığında bu sınırlar yeniden çizilir. Böylece yeni kurgu, tüm zamanlardaki ilişkileri yeniden incelemek için kullanılır.

Rasyonel düşüncenin içindeki genel geçerlik, onu, modernleşmenin en güçlü evrenselleştirme araçlarından biri yapmıştır. Onun yöntemleri uygulandığında ulaşılacak olan doğrular, evrensel olduğundan kaçınılmazdır. Bu açıdan kendi ürettiği bilgiyi yüceleştirir ve sorgulanmaz kılar. Ancak kendi yöntemleri uygulandığında, bilgi değiştirilerek eski konumunu alır. Sonuç olarak yaratılan kurgunun tutarlılığı her seferinde tekrar yapılandırılır ve tüm insanlık için tek doğru haline getirilir.

Modernleşme sürecinde, evrensellik, birçok düşünür tarafından geleneksel veya yerel değer sistemlerinin soyutlanması için kullanılmıştır. Bu nedenle evrensellik, bu değerlere sahip olduğunu düşönen toplumlar için bir tarihsellik içerir. Modernleşen toplumlar evrensel değerlerin, zaman içersinde belirli aşamalardan geçilerek üretildiğini savunur. Yine bu değerler soyutlanmak zorundadır çünkü evrenselliğın yaşayabilmesi ancak herkes tarafından kabul edilebilmesiyle mümkündür. Bu açıdan asla bir alternatifi yoktur ve onun üzerinde oynama hakkı sadece onu üreten toplumlara aittir. İkinci soyutlama ihtiyacı ise modernleşmeyi dolayısı ile evrensel değerleri kendisine hedef olarak belirleyenler toplumlar tarafından hissedilir. Bu toplumlar, modernleşme hedefine doğru ilerlerken, modern olarak gördüğü toplumların yarattığı tarihsellik göz ardı edilir veya kendisine uygun yeni bir tarihsel kurgu yapılır. Sonuçta evrensel olan uygarlık, medeniyet gibi kavramlar altından diğer

kültürlerden ayrıştırılır ve sahipsizleştirilir.

Mimarlık alanındaki evrenselleşme çabaları Rönesans'a kadar uzanmaktadır. Fakat mühendislik alanının doğması ve mimarlardan ayrışması ile mimarlığın evrensel değerleri ile rasyonel doğruları arasındaki ilişkiyi devamlı tartışılır kılmıştır. Bu açıdan Mimar Kemalettin'in temel eğitiminin mühendislik üzerine olması onun mimarlık düşüncesini de etkilediği düşünülebilir. Üzerinde taşıdığı bu iki kimliği, mimarlık düşüncesinde birleştirme çabası yarattığı kurguların birçoğunda görünmektedir.

“Türk insanının dış görünümünün en ince ayrıntısına kadar Türk ruhunun saf, soylu ve güçlü niteliklerini sergilemesi gibi, Türk yapı tekniği de, kullanılan malzemeye uygun, dürüst, abartmasız ve taklitçilikten uzak bir çalışmayı ortaya koyar. İşte bunun içindir ki, Türk yapıcılık sistemi, yapıda ve bezeme sanatında, bütün sistemler içinde en mantıklı, en akılcı ve en gerçek olanıdır.” (Tekeli ve İlkin, 1997)

Mimar Kemalettin'in, mimarlığı rasyonelleştirme çabası ile millileştirme çabasının birlikte uygulandığı bu kurguda, Türk mimarisinin değerleri diğer tüm mimarilerden üstün tutulmaktadır. Bu üstünlüğün ölçütü ise onun en mantıklı, en akılcı ve en gerçek olmasıyla açıklanmaktadır. Türk mimarlığına, bu özellikleri kazandıran, mimari eserlerde kullanılan malzemenin, kendi doğasına uygunluğudur. Mimar Kemalettin için malzemenin doğası kavramı en çok kullandığı evrensel değerlerden birdir. Bu nedenle incelediği mimarlıkların birçoğunu onların kullandığı malzemelere ve bu malzemeleri işleme becerilerine göre değerlendirir.

“Tekmil Türk mimarisinin esaslarında şarkın tuğla sanayiindeki terakkiyât-ı fevkalâdenin tesirlerini aramak, hatta bu tesirlerin yapı taşının enva-ı muhtelefesini ibraz eden [gösteren] iklimdeki muntazam taştan yapılan âsâr-ı mimârîyede de icra-yı hüküm ettiğine inanmak lazımdır. Bilhassa Selçukî devrindeki âsâr-ı mimârîyede bu hakikat kolaylıkla görülmektedir. Çünkü bu eserlerde tuğlanın mahirâne ve akıllı bir surette imâl ve istimali [kullanılması] binanın aksam ve teferruât-ı muhtelefesindeki mesâil-î inşâiyeyi [inşaat işleri] en muvafık bir suret hal ettiği gibi sanat-ı tezyininde de emsalsiz bir marifet ve nefaset meydana getirmiştir.” (Tekeli ve İlkin, 1997)

Mimar Kemalettin malzemenin işlenişini rasyonel yöntemlerle açıklamaya çalışsa da onun doğasının, hangi yöntemlerle algılanacağını açıklamaktan kaçınmaktadır. Bu durum onun, mimarilerin niteliklerini birbirinden ayrıştırırken özgünlük için bıraktığı alandır. Çünkü milletlerin bu becerisi, onları birbirinden ayıran özelliktir. Metafizik alan ile rasyonel alan

arasındaki bu ilişki onun evrensel değerler ile yerel değerler arasında kurduğu ilişkiyi en iyi şekilde açıklamaktadır.

“İslâmiyeti benimsemelerinden günümüze kadar Türklerin, yaşamış oldukları ülkelerin her köşesinde, bir Türk yapıcılık ve bezekleme yönteminin bilimsel ilkelerine ve kurallarına tam bir saygı ve bağlılıkla yaratmış oldukları eserler, yerine ve koşullarına göre siyasî ve toplumsal yaşamdan, iklimden ve yapı malzemelerinden esinlenen bir çeşitlilik, cömertlik, güzellik ve görkem sergilemektedirler. Ama bütün Türk mimarî sisteminin ve hatta bezekleme sanatının temel noktası, maddeye, en iyi, en bilimsel ve maddenin doğasına en uygun yapı kuralını uygulamak ve güzelliği ve bezemeyi bu kuralın aracılığıyla elde etmektir. Türk aklının ürünü olan ve gerçek güzelliğin biricik koşulu olan bu son derece doğru ilke, yine Türkler tarafından büyük çabalarla ve yetenekle uygulanmıştır. Ve yüzyıllar boyunca biriken ve giderek yetkinleşen yapı ve bezeklemeler, Türk mimarlığını ve onun sağlam kurallarını oluşturmuştur. Bize gereken, tüm büyük ulusların mimarlığında yapıldığı gibi, bu kuralları incelemek, tanımak ve uygulamaktır.” (Tekeli ve İlkin, 1997)

Mimaride güzelliğe ulaşmanın yolunun, akılcı yöntemlerle olabileceğini savunan Mimar Kemalettin, Türk mimarlığının bu akılcı temellere dayandığını belirtmektedir. Bunun yanında her milli mimarlığın kendine özgü kurallarla incelenebileceğini belirtmesi onun yerel olanı rasyonelleştirmede kullandığı yöntemlerden biridir. Onun için mimari ürünleri gerçek güzelliğe ulaştıracak doğru ilkeler vardır. Türkler bunu kendi akıllarını kullanarak bulmuşlar ve geliştirmişlerdir. Bu nedenle evrensel anlamda güzel mimari ürünler vermenin tek yolu bu kurallar bütününe öğrenmek ve uygulamaktır.

“Ellerindeki malzemenin havass-ı tabiiyesine göre mahal ve suret-i istimal bulmaları ve bu malzemeyi gayet güzel düşünülmüş şekil ve vaziyetlere ifrağ eylemeleri Türk sanatkârlarının bugün bile kemal-i müşkülât ile elde edilebilecek maharetlerindedir.” (Tekeli ve İlkin, 1997)

Modernleşme, rasyonalizmi ve evrenselliği ön plana çıkartırken mimarlık alanında bu kavramlar farklı şekillerde yer almıştır. Mimar Kemalettin'in, bu kavramları hem kendi mimarlığı ile hem de yaratmaya çalıştığı milli kurgu ile ilişkilendirme çabası onun kendisinden sonraki kuşakları en derinden etkileyen yanlarından biridir. Bu çaba, benzer yöntemlerle ya da yapıldığı dönemin güncel mimari anlayışları kullanılarak defalarca tekrar edilmiştir. Yine de onun malzeme kurgusu, modern inşa tekniklerinin kullanılmasına verdiği önem, coğrafi koşulları ön plana çıkarışı mimarlık tarihimizde çok sıklıkla karşılaşmadığımız kadar kapsamlı bir öneridir.

3.4 Sentez ve Melez

19. yüzyıl Osmanlı düşünürlerini kimlik arayışına sürükleyen çeşitli etkenler vardır. Bunların başında modernleşme ile birlikte belirli sınırlar içinde yaşayan toplulukların kendilerini tanımlama ihtiyacı gelmektedir. İlk zamanlarda üretilen imparatorluğun bütünü Osmanlılık adı altında toplama düşüncesi milliyetçiliğin yaygınlaşması ve imparatorluğu oluşturan farklı etnik veya dini kökene sahip toplulukların bağımsızlıklarını ilan etmesiyle bu düşüncenin etkisi zayıflamıştır. İslam ekseninde birleşme isteği de özellikle Arap milliyetçiliğinin ardından güç kaybetmiştir. Bu kurguda en geniş anlamda kabul gören kimlik ise Türk kimliğidir. Buna rağmen oluşturulan kurguların hepsi, değişik kimlik önerilerini, çeşitli ağırlıklarda bir arada bulundurmaktadır.

Modernleşmenin, karşılaştığı tüm toplumların geleneksel yapılarını çözmesi de kimlik kurgularında karşılaşılan sorunların başında gelmektedir. “Modern olma” isteği ile “kendi olma” isteği uzlaştırılması gereken bir durumdur. Kimlik arayışlarının başlıca özelliği kendilerini kurgu olarak kabul etmemeleridir. Çünkü kimlik sorgulanması gereken değil özü korunarak güncelleştirilmesi gereken bir olgu olmuştur. Bu dönemde düzeltilmesi gereken çoğunlukla yapılan yanlış uygulamalar ile bozulan düzenin kendisidir. Eğer doğru kurallar uygulanırsa, gerekli disiplin sağlanırsa eski günlere dönüş sağlanabilir. Geri kalmışlık ve çözülme, toplumsal yaşamdaki değişimlerin değil siyasi erk tarafından yürütülen yanlış uygulamaların bir sonucudur. Bu nedenle modern olana, güncel yöntemlerin uygulanması ve kullanılan araçların modernleştirilmesiyle ulaşmak mümkündür. Kimliğin üzerine kurulduğu öz korundukça modern olan her şey kabul görebilir.

Namık Kemal’den Ziya Gökalp’e kadar birçok düşünürde bulunan bu sentez anlayışı Türk modernleşmesinin en önemli kavramlarından biridir. Düşündükleri sentez kavramı, üzerine kurulduğu kimliklerden bağımsızlaşarak orijinallik talep eder ama kullandığı kaynakları apaçık ortaya koyar. Çoğu zaman kaynaklarından birini kendine öz olarak kabul ederek diğerlerini ekleştirir. Özü korundukça, diğer kimliklerden oluşturduğu ekler onu yeni durumlara karşı korumak ve güçlendirmek için sistemin içine girer. Bu açıdan yeni olduğu kadar kabul ettiği özün devamıdır ve takipçisidir. Kullandığı ekler itina ile seçilerek öze zarar vermemesi için ayıklanır. Bu açıdan sentezleme çok ciddi bir bilinçlilik içermelidir aksi takdirde yöntem melezlikler yaratır ki bu da çoğu zaman bu kaçınılmazdır.

Melezlik, merkez dışı modernlik okumalarında kullanılan en çok kullanılan kavramlardan

biridir. Modernliğin merkez ülkeler dışındaki var oluşuna ve etkilerine ilişkin tartışmalar (Göle, 2002) bu kavramında çok çeşitli şekillerde yorumlanmasına yol açmıştır. Postkolonyel düşüncenin ürettiği Melez kavramı en genel anlamda farklı kültürel etkenlerin bir araya gelerek yeni bir durum yaratma işlemidir (Ashcroft, Griffiths ve Tiffin, 2003). Dolayısıyla melez kendisinin üretildiği kaynaklardan farklılaşmıştır. Sentez kurgusu gibi melez kurgusu da orijinal durumları açıklamak için kullanılmaktadır ama sentezden farkı olarak melezlik, üzerine kurulduğu kaynakların bir “eki” ya da “devamı” değildir. Bu nedenle kaynaklarına ayrıştırılamaz ve kendi içinde kaynakları derecelendirilemez. Yepyeni bir öz barındırdığından bir etkilenme ya da taklit değildir. Kendi içinde yeni bir dili vardır. Melez kurgular, kaynaklarının zaaflarını barındırdığı kadar yeni direnme noktaları da geliştirmişlerdir (Ashcroft, Griffiths ve Tiffin, 1989).

Melez kavramı, çeşitli düşünürler tarafından hem ortaya çıkan yeni durumları hem de kültürler arasındaki ilişkilerde etkenlerin rollerini tartışırken kullanılmıştır. Milliyetçi ve kolonyalist düşüncelerin temelinde yatan ırksal ve kültürel öz yerine kullanılan bu etkileşme alanı, tek taraflı bir aktarımın yerine karşılıklı dönüşümü açıklamaya çalışmıştır (Ashcroft, Griffiths ve Tiffin, 1995). Homi Bhabha'nın baskın kültürlerin hiçbir zaman kendi kopyalarını yaratamayacağını belirterek ilişkinin kaçınılmazlığını savunması Loomba (2000) tarafından kültürel roller arasındaki dengesizliği yeterince açıklamamakla eleştirilmiştir. Kolonyel ve kolonileştirici özne arasında yürütülen bu tartışmayı, modernleşen ve modernleştirici özne üzerinden yapmak tartışmayı farklılaştırmaktadır. Mimar Kemalletin gibi birçok Osmanlı düşünür modernleştirici bir öznenin varlığını reddederek modern değerleri içselleştirmeye çalışmıştır. Böylece kimlik kurgularındaki özleri koruyarak her türlü etkileşimi kontrol etme çabasında dırlar.

Osmanlı modernleşme süreci bu kurgu ile incelendiğinde melezlenmenin ilk örnekleri olarak 19 yüzyılın ilk yarısında uygulanan mimarlık gösterilebilir. Fossatti kardeşler, D'Aranco, Barborini gibi yabancı mimarların yanında Balyan ailesi gibi “Osmanlılı” mimarlar tarafından yürütülen mimarlık, bir yandan batılı mimarlık pratiği içinden okunabilirken diğer yandan yerel üretim mekanizmaları içinde şekil bulmasıyla Osmanlı mimarlığının bir parçasıdır. Milliyetçi kurgu geliştikçe oluşan bu melez ortam, içindeki kaynaklar ayrıştırılarak sentezlere dönüştürülmüştür. Mimar Kemalettin, kimlik kurgusunu genellikle sentezler üzerinden yürütmektedir. Kullandığı kaynakları devamlı birbirinden ayrıştırmaya çalışmaktadır. Bu ayrıştırma işlemi, onun öz olarak tanımladığı milli kurguyu yaratma çabasıdır. Bu özden asla vazgeçmez ve onu yaratan nitelikleri çözümleyerek onu tekilleştir ve özgünleştirir.

“Eldeki araçların nasıl kullanıldığı, elbette Doğu’da ve Batı’da kullanıcının doğasına, duyarlılığına ve zekasına göre farklılaşacaktır. Aynı şekilde, yeni yapılar da, demir ve çimento gibi temel malzemeleri kullanmalarıyla ve yeni yaşantının getirdiği formlarıyla benzeşmeler de, böylece doğan yeni mimarî sistemin, onu yaratan halkın ve iklimin karakterini taşıması gerekmektedir.” (Tekeli ve İlkin, 1997)

Mimar Kemalettin’in öz kurgusuna birbirinden farklı kimlikler, uygunluklarına göre katılmaktadır. İlk yazılarında görülen İslami kimlik, başta Arap olandan ayrıştırılmış ama zaman zaman İran kimliğinden etkilenmelerle güçlendirilmiştir. Selçuklu mimarlığı, İslam paketi içinde yer alsa da içinde oluşturulan rasyonel niteliklerle ondan farklılaştırılmaktadır. Bizans mimarlığının etkisi, inşa etme becerisi ile sınırlandırılmış böylece köken olarak kullanılan kaynakların farklılığı, malzemeyi kullanıştaki ayrımlar ile ortaya çıkartılmıştır. Osmanlı mimarlığının, en temel kaynaklarından biri olarak kabul edilen Selçuklu geçmişi ile olan farklılıklar, yaratılmaya çalışılan özün tekilliğini belirtmek için özellikle vurgulanmıştır. Öze eklenen tüm kimlikler veya uygunluk gösteren tüm nitelikler kaynaklarından koparılmış ve öz tarafından geliştirilerek yeniden üretilmiştir.

Kemalettin, kimlik kurgusunu geliştirdikçe bu ayrıştırmaları ve sınıflandırmaları azaltarak yarattığı özün niteliklerini daha evrensel kavramlar üzerine kurmaya başlamıştır. Yerel ve evrensel değerleri ifade etmek için kullandığı medeniyet ve uygarlık kavramları onun kurgusundaki özün gelişim sürecini en iyi anlatan kavramlardır. Medeniyetler arasındaki ilişki ve etkilenme, uygarlığın yüksek değerlerine ulaşma amacıyla gerçekleşmektedir. Bu amaç, gelişmenin en temel yollarından biridir. Evrensel değerlere ulaşmak için ilişkide olunan medeniyetlerin üstün oldukları alanlarda kullandıkları yöntemler öğrenilmelidir. Bu nedenle medeniyetler arasındaki alış veriş, medeniyetleri oluşturan özlerin korunması ve uygarlığın değerlerine uygun yöntemlerin karşılıklı aktarılması ve geliştirilmesi ile gerçekleşmektedir.

“...Türk medeniyetinin sekiz dokuz asır evvel teessüs ve teşekkül eden Âl-î Selçuk devrine âid âsâr-ı medeniyeye-i mevcûdiyesinden itibaren kabul ve takip olunan usûl ve kavâid-i san'at-ı inşâiye, esasât ve kavanin marifet-i tezyiniye muasırı ı ve muhaveri [çağdaşı ve ilişki içinde olduğu] mesâlik-i sâire-i inşâiyeden [diğer inşaat işlerinde tutulan yollardan] külliyyen farklı ve kâmilten kendisine mahsus ve hissiyât-ı milliyeyi mündemiç [içeren] bir surette terakki ve teâlî eylemiştir. Türk meslek-i mimârîsi, Türk marifet-i nefise ve sanaiyesi İran hududundan balkanlara kadar imtidat eden [uzanan] kıt'a-i arazi üzerinde bu dokuz asırlık zaman zarfında bütün kudret ve celâliyle pek vâsi bir mikyasta husule gelmiş âsâr-ı müteaddide ile neşvünema bulmuş [doğup gelişmiş] ve Türk medeniyetinin vesâik-i tarihîyesi, yadigâr-ı

ebedileri olarak teessüs eylemiştir” (Tekeli ve İlkin, 1997)

Kültürlerin birbirlerini etkileme mekanizmaları Mimar Kemalettin’in öz kurgusunda önemli bir yer tutmaktadır. Kemalettin “taklid” kelimesini aynen yeniden üretme anlamından çok öykünme anlamında kullanmaktadır. Ona göre ortaya çıkan yeni ürün “taklid”inden farklılaşmıştır. Bu farklılaşmanın ilk aşaması “takdir”dir. Bu aşamada taklit edilen ürüne belli bir değer biçilmiş ve onu üstün kılan özellikler öğrenilmeye çalışılmıştır. İkinci aşama ise “terakki”dir ki bu aşamada da bu ürünün özelliklerini geliştirilerek taklit eden kültür, kendi ürünlerini yaratmıştır. Kemalettin’in bu taklidin “usül-i inşa” özelinde olduğunu belirtmesi de gözden kaçmamalıdır. Bu açıdan kültürlerin çağdaşları ile ilişkide olma durumu oldukça olağandır ama kültürü oluşturan kimlikler birbirlerinin özlerini etkilememektedir.

“Avrupalıların ilmî şerait altında yaptıkları böyle bir tecrübeye muvaffak olamayarak tekrar münferid hâne usûlüne dönmeleri ve bu suretle ahâlinin sıhhat nokta-î nazarından düçar oldukları zararları telâfi maksadiyle açılan muavenet [yardım] müesseseleri için ihtiyar etmek [katlanmak] mecburiyetinde kaldıkları masrafları tedkik ve tedbire almak ve yanlış yollardan gitmemek icâb eder. Binâenaleyh hiçbir tedkik neticesi olmayarak Cermen ve Frenk şehirlerindeki ikamet usûllerini taklit etmek ve bu yanlış taklidi tamim etmek bizim için de pek zararlı ve acıklı olabileceğinden, şehrin istikbâlde alacağı şekli ve muvasala vesâiti ile doğrudan doğruya alakadar olan bu meselesi her şeyden evvel salim [emin] bir surette halledilmelidir.” (Tekeli ve İlkin, 1997)

Mimar Kemalettin’in kurgusunda milliyetçilik düşüncesinin etkisi arttıkça sentezleme için kullandığı kaynakların yerini modernleşmenin ürettiği kavramlar almıştır. İlk başta kullandığı yöntemden farklı olarak bu yeni kurguda kaynaklar açıkça belirtilmez ya da özün bir parçası olarak açıklanır. Modernleştirici bir öznenin varlığını kabul etmemesi, onun ürettiği kavramları rahatça içselleştirmesini sağlar. Bu nedenle modernleşmenin uygulayıcıları olarak gördüğü batıların yaptığını düşündüğü yanlışlıkları da kolayca eleştirebilmektedir. Batılı olan ile modern olanı birbirinden ayırıştırılması, uygarlık kavramı üzerine kurulu bir merkez dünya yaratmasını ve modern olarak adlandıran tüm ürünleri onun nitelikleri üzerinden değerlendirebilmesini sağlamıştır.

Türk kimliği, parçalarına ayırıştırılamayan bir öz tarif ettiğinden artık onun kurgusunu sentezler ile açıklamak mümkün görünmemektedir. Buna rağmen, Mimar Kemalettin’in öne sürdüğü kimliğe ilişkin melez kurgular ile yapılacak açıklamalar oldukça tartışmalıdır. Hiçbir zaman kendini batı medeniyetinin bir parçası olarak görmese de konumunu devamlı onun

yanında tutmakta ve kendi kimliğini merkez dünyanın içinde görmektedir. Bu nedenle modern uygulamaların ve yöntemlerin birçoğunu aynen kabul etmeyi önermiştir. Modernleşmeyi kendi isteği ile kabullenmesi ona ilişkin tüm kavramları, diğer tüm kimliklerden soyutlamasını sağlamıştır. Böylece öne sürülebilecek tüm melezliklerin üzerini örtmüştür. Buna rağmen Mimar Kemalettin'in öne sürdüğü kimlik ve öz kurgularını, melez kavramı altında incelemek onun mimari ürünleri çözümlemede ve yaratmaya çalıştığı yeni mimarlık anlayışının niteliklerini anlamada farklı bakış açıları sunmaktadır.

3.5 Oryantalizm

Oryantalizm, Batı medeniyetinin ötekisini yaratma ve onun üzerinde bir erk alanı oluşturma araçlarının başında gelmektedir. Oryantalizmi yaratan en temel etmenlerden biri meraktır. Merak, bir topluluğun, kendisinden farklı olduğunu düşündüğü bir topluluğa bakışını ve diğerleri ile olan farklılıkları arayışını içermektedir. Merak ettiği ve aradığı, hem diğeri hem de kendisidir. Farklılıkları tanımlama süreci ise yeni bir yaratı alanı oluşturmaktadır. Bu süreçte, oryantalist özne, hem ötekiyi kurgulamaya hem de onun üzerinden kendi konumunu belirlemeye çalışılmaktadır.

Oryantalist bakışı geliştirenler, çoğu zaman kendilerini, yarattıkları ötekilerden daha üstün bir konuma koymaktadır. Bu üstünlük, onlar üzerinde yol gösterici bir sorumluluk ve yaratılan öteki üzerinde izlenmesi zorunlu olan yol olarak bir baskı yaratır. Modernleşme sürecinde, oryantalist bakıştaki ve ona karşı geliştirilen tepkilerdeki en önemli değişim, ötekileştirilen toplumların modernleşmenin ürettiği kavramını algılanışındaki farklılaşmadır. Bu farklılaşma, modernleşmenin bir baskı olmaktan çıkartılarak ekonomik ve toplumsal gelişme için bir gereklilik olarak algılanmaya başlamasıdır. Bu durum, merkez dünyanın dışında kalan ve oryantalist bakış tarafından ötekileştirilen birçok toplumu, hem modernleşme süreci içinde yer almak, hem de kendi toplumsal yapısını korumak için yeni modeller arayışına sokmuştur.

Oryantalizmin yarattığı modeller kadar bu modellere karşı geliştirilen tepkiler de önemlidir. Karşısındaki toplumu ötekileştirenler, çoğu zaman kendilerini diğerleri üzerinden tanımladığını göz ardı ederek kendini yüceleştirir. Oryantalist model bir yandan yol göstericidir diğer yandan ayrıştırıcıdır. Bu model, karşılaştığı toplumlar için bir hedef olsa da aynı zamanda erişildiğinde farklılıklar ortadan kalkacağı için ulaşılamayacak olandır. Çoğu zaman bu durumu ötekileştirilen toplumlar da istemez. Bu toplumlar için hedef, diğerine benzemek değil evrensel olan doğrulara ulaşmaktır. Modernleşmenin sunduğu hedefleri kabul

etse de bu değerleri kendisinin ürettiğinin savunan toplumlardan kopararak soyutlaştırır. Bu şekilde, oryantalist bakış altında ötekileştirilmeyi kabul eder ve kendi kimliğini koruyarak modernleşmenin sunduğu hedefler ve yöntemler aracılığı ile onu yeniden kurgulamaya çalışır.

Batı kültüründe, Türk imgesinin Oryantalist söylem içine girmesi haçlı seferlerine kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte 17. ve 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ile özellikle Fransızların ve İngilizlerin kurdukları diplomatik ilişkiler Oryantalist edebiyata Türk imgesinin iyice yerleşmesini sağlar. (Parla, 2002) 1720 yılında, Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin elçi olarak gittiği Fransa'dan geri dönüşünde padişah için hazırladığı "Seyahatname" ile karşı oryantalizmin başladığı söylenebilir. Oryantalizm ile birlikte gelişen bu karşı duruş, modernleşmenin en yoğun hissedildiği 19. yüzyılda en üst noktasına ulaşır.

Mimari alanda oryantalizm'in izlerini araştırmak 19. yüzyıl Osmanlı mimarlığının daha sonraki kuşaklara etkisini anlamak açısından oldukça önemlidir. Hem mimarlık mesleğinin yürütülüş şekli hem de ortaya çıkan ürünler açısından oldukça geniş kapsamlı olacak böyle bir araştırma, bu çalışmanın ana konusu olmasa da bu izleri Mimar Kemallettin'in yazılarında görmek mümkündür.

"Duvarcılık, taş kesme ve oymacılık, çinicilik, doğramacılık ve demircilik ile boya ve kalem işçilikleri vâsil olunamayacak derecede bir meleke ve mahâretle vücuda getirilmiştir. Bu işçiliklerde öyle incelikler ve tecrübeler vardır ki bu gün bunları keşif ve tatbik etmekten aciziz... Bu âsârın tesir-î nefisi karşısında Avrupa'nın en nâmdâr ve büyük sanatkârlarının küçüldüklerini ikrar edecek [saklamadan söyleyecek] derecede takdir-âmiz hayretler içinde kaldıklarına müteaddit kereler şahit oldum." (Tekeli ve İlkin, 1997)

Modernleşme sürecinde Avrupa medeniyeti, uygarlığa ulaşma yolunda bir model olduğu kadar bir rakip olarak da çizilmektedir. Bu karşın, yabancı düşünürlerin veya tarihçileri Türk mimarlığına ve Türk kültürüne bakışı Kemalettin için oldukça önemli görünmektedir. Bu bakıştaki ön yargıları zaman zaman eleştirse de kendi olarak kabul ettiği kültürün ve mimarlığın ürünlerinde gördüğü becerileri anlatırken onların yorumu üzerinden alıntılar yaparak kendisini yüceleştirmesi, karşı oryantalizmin en belirgin örnekleri arasındadır.

"Genellikle yetkisiz, ve özellikle de Türk ve müslüman olan herşeye, karşı kötü niyetli duygular taşıyan bir kaç gezgin ve yabancı turist surda burda bir iki not veya izlenim yayınlamışlardır gerçi; ama bunlar yalnızca üzücü yanlışlardan örülmüş bir çerçeve oluştururlar: aslında, dokuz, on yüzyıla yayılan bu mimarlık üretiminin bütünü incelendiğinde, bu yabancı yayınların büyük ölçüde kaba bir cehalet ve açık bir kötü niyetten

kaynaklandıkları açıkça görülür.” (Tekeli ve İlkin, 1997)

Kemalettin'in bu yorumu onun oryantalist okumalara karşı gösterdiği hassasiyeti çok iyi yansıtır. Ona göre Türk mimarlığının bilgisizce ve kötü niyetle yorumlanması ile sahip olduğu özgün nitelikler görmezden gelinmiştir. Yetkin kişiler tarafından yapılacak doğru araştırmalar ona gerekli itibarı tekrar kazandıracaktır. Yetkinliğin ölçütü tam olarak tanımlanmasa da Mimar Kemalettin'in oryantalizme bakışını anlamak açısından bu vurgular oldukça belirgindir. O, bir yandan kendisini inceleyen bakıştaki yanlışlıkları eleştirse de diğer yandan doğru kişiler tarafından, doğru şekilde yapılacak böylece kendi kurgusuna uygun olacak araştırmaları kabullenmektedir.

“Mesâlik-i mimârîye-i âtika ile anlardan istidlal olunan [çıkarsanan] rönesans mesleğinde mer'i-ül istimal [kullanılmakta] olan saçak silmesi ve direkler üzerinin düz arşitrav ile kapatılması tekmil kurûn-u vusta mesleği ile islâm ve Osmanlı mesleklerine yabancı bir suret-i inşadır. Bunlarda arşitrav yerine daima kemerlerin envai kaim olur. Bu lâ-yetegayyer [değişmez] bir kaide iken Mösyö Montani'nin gayret ve zahmeti garip olmaz mı? Daha garibi şudur ki kavâid ve tasnifatı ikmâl ettikten sonra bunlara misal olmak üzere hasıl ettiği bir cephe tezyinatında o kavâide mutabık hiç bir şey olmadıktan başka bunun ile bundan sonra mevcut bir çok resimler arasında mutabakat istihsali gayri mümkündür.” (Tekeli ve İlkin, 1997)

Mimar Kemalettin, Osmanlı mimarlığının incelenmesinde ise yabancı kaynaklara ve tekniklere başvurulmasını eleştirmektedir. Onun için başka mimarlıkları incelemek ve anlatmak için kullanılan yöntemler, Osmanlı mimarlığının oluşumunda var olan özgün etmenlerin görülmesini engellemektedir. Mimar Kemalettin'in çoğu zaman belirttiği gibi Osmanlı mimarlığını anlatmanın yolu sadece mimarının içinde yer alan yöntemler ile değil toplumsal yaşantıdan, yerel malzemelerin özgün niteliklerinden, coğrafyadan ve Türk milletinin ruhunu anlamaktan geçmektedir.

“Sırçalı medrese isminin dahi delâlet ettiği gibi Konya'daki âsâr-ı mimârîyenin bilhassa sırlı tuğla ve çini sanayi ve renkli tezyinat nokta-i nazarından en değerlilerindedir. Yeni zamanın en büyük mimarları en mahir tezyinâtcıları bu yüksek eserden sanat ve marifet öğrenmelidirler. Hem o sanat ve marifetin her türlü esas ve teferruâtı yeni yaşayışın ihtiyacı maddiye ve zevkiyesini hayretefzâ bir surette tatmin edecek kudret ve dâimî tazeliğe mâlidir Filhakika avrupanın en sanatkâr ve âlim mimarları bir taraftan dünyanın sevdiği güzel eserleri meydana getirirken diğer taraftan bu âsâr-ı mimârîyenin ve üstadlarının vasıl olduğu derece-i

sanat ve marifet karşısında hiç kadar küçüldüklerini hissediyorlar. Ve bunlardan öğrenilecek hazineler olduğunu takdir ediyorlar.” (Tekeli ve İlkin, 1997)

Mimar Kemalettin için merkez dünyanın yarattığı medeniyetin içine yerleşmek önemli olsa da kendi özgün durumundan asla feragat etmek istemez. Ona göre Türk mimarlığının bu değerleri, modern zamanlarda ürün veren mimarların kaynaklarından biri olmalı ve yeterince öğrenilmelidir. Bunun başlıca nedeni Türk mimarlığının, modern ihtiyaçlara ve zevklere uygun tüm niteliklere sahip olmasıdır. Kemalettin için Türk mimarlığının kendi özünü koruyarak modernleşmesi en önemli problemlerden biridir. Bunun için de Türk mimarlığının herkes tarafından yeterince öğrenilmesi ve taşıdığı evrensel değerlerin kabul edilmesi gerekmektedir. Oryantalist bakıştan kurtulmanın en sıklıkla rastlanan rasyonelleştirme ve evrenselleştirme yöntemlerine, Mimar Kemalettin, tüm modern değerler ve kavramlar sisteminin uygarlık kavramı altında toplanarak sahihsizleştirilmesi şeklinde çoklukla başvurmuştur. Uygarlık hiç kimse tarafından yaratılmamıştır ama ona uygun değerlere sahip toplumlar var. Türk mimarlığında da bu değerler çerçevesinde ürünler verilmiştir.

“Constantinopolis'in fethinden sonra Doğu Roma imparatorluğunun yerini alan Türkler, çok sayıda görkemli ürün vererek, kendi uygarlıklarının bu kenti onurlandırabildiğini kanıtlamışlardır. Yapıda olsun, bezemede olsun, ne sanatın sağlam ve ciddi ilkelerinden, ne de kendi doğalarının soylu ve saygıdeğer dinginliğinden hiç ödün vermemiş ve abartılı, yakışsız ve orantısız büyüklüklerden kaçınmışlardır. İnsanlığın en değerli bulduğu eserleri maddi ve bilimsel açıdan aştıkları halde, hiçbir zaman, Romalı imparator Justinien'in, Ayasofya'nın görkemli açılış şenlikleri sırasında Salomon'u ve tapınağını alt ettiğini iddia etmesi gibi, kendi ürettikleri eserlerin diğerlerini soyluluk ve görkemleriyle ezdiği iddiasında bulunmamışlardır” (Tekeli ve İlkin, 1997)

Kemalettin'e göre Türkler, onun evrensel olarak kabul ettiği mimarının temel ilkeleri ile üretilmiş, güzel ve başarılı ürünler vermenin yanında kendi doğalarından gelen değerlerden asla vazgeçmemişlerdir. Ayrıca oryantizmi yaratanlar gibi bunu asla bir üstünlük olarak görerek diğer kültürleri eleştirmemişlerdir. Kemalettin'in bunu söylerken bir yandan da insanlığın -burada kastedilen uygarlığı sahiplenmeye çalışan toplumlardır- en değerli bulduğu eserleri maddi ve bilimsel açıdan aştıklarını söylemesi çelişkili dursa da onun bulunduğu konumu çok iyi yansıtmaktadır. O, Türklerin, oryantist bakışın çoğunlukla yaptığı gibi, kültürel alanda üstünlüklerini vurgulamak yerine evrenselleşen dolayısı ile sahihsizleşen alanlardaki üstünlüğünü ön plana çıkarmıştır. Böylece hem oryantist düşünürlerin düştüğünü belirttiği yanılgılara düşmekten kaçınmakta hem de kendi yerini onların ürettiği

araçlarını ve kavramları kullanarak sağlamlaştırmaya çalışmaktadır.

“İshak Paşa, Aksaray, Sultan Ahmed yerleri de imâr olundukta bu hale gelecekse o zaman İstanbul ne olacak? İmâr olunan mahalleleriyle ne çirkin, büyük ve kıymettar binalarıyla ne şâyân-ı merhamet bir hale gelecek? Avrupa'nın büyük meşhur şehirlerinden bir çoğu bu imâr-ı belde hevesinin yanlış tatbikiyle tahrip olundu.” (Tekeli ve İlkin, 1997)

Oryantalist bakışa tepkinin yanı sıra Mimar Kemalettin merkez dünyanın ürettiği ürünlerin bir model olarak kabul edilmesine ve orada yapılanların aynen aktarılmasına karşı çıkmaktadır. Özellikle şehircilik alanında Avrupa şehirlerindeki uygulamalarda birçok yanlış yapıldığını, bunun sonucunda onların kendi kültürel kimliklerine zarar verdiklerini belirtmektedir. Onun çözümlerindeki bu eleştiriyi sadece milliyetçilikle ya da oryantalizme tepki ile açıklamanın dışında kendisine yüklediği kimlikte de aramak gerekmektedir. Onun için belli bir değişim şart olmakla birlikte bu değişimin niteliği de çok önemlidir. Değişim birçok alanda farklılıklar yaratsa da özün yok olmasına yada yıpranmasına asla neden olmamalıdır.

“Bir zamandan beri İstanbul'un başına bir de imâr-ı belde belâsı arız oldu Zavallı İstanbul son inhitat [düşüş] devirlerinde imâr nâmı ile ne cahilane, ne zalimane harabîlere ıgradı. Selim'i sâlisten sonra eski Türk sanatının incelik ve temizliği ile ve bütün bir ruh-u milli husule getirilen âsâr-ı takdir olunmayarak Frenk tesirâtı, garbın nokta-i nazariyle galislenmiş [kabalasmış] hisler ile görülmeğe başlandı. Asırlardan beri tekâmül ede ede satih tezyinatının en müterakki, en tarihi kıymettar asarını bırakan koca bir sanat nefis bir marifet çirkin görünmeğe başladı. Bunun yerine alafranga kalemler ; duygusuzluklar tercih olundu. Derece-i kusva-yi terakkiye [yükselmenin en yüksek derecesi] mazhar olmuş o Türk çinicilik sanatı öldürüldü. O suretle ki bugün ihyâsı mümkün olamamaktadır. Yalan mı? Üzerleri sıvalarla ve kaba kalemlerle örülmüş çini sanlılarını, çini mozayiklerini meydana çıkarmadık mı?” (Tekeli ve İlkin, 1997)

19. yüzyılda, modernleşme çabası ile yapılan çalışmaların içerdiği yanlışlıklar ve bilgisizlikler nedeniyle, hızla onun mimari ve kimlik kurgusunda önemli yer tutan eserler yok edilmektedir. Mimariyi özgün kılan ve toplumsal kimlikteki özü oluşturan yerel malzemeler ve onları işleme sanatı unutulmaktadır. Kemalettin'in, restorasyona ve korumaya verdiği önem de buradan kaynaklanmaktadır. O, modern malzemelerin ve tekniklerin kullanılmasını yazılarının birçok yerinde önerse de bunlar doğru şekilde uygulanmalı böylece geçmişten kalan malzemelerin ve tekniklerin kaybı engellenmelidir.

“Fevkalâde vüsât-ı terakkiye [gelişme kapsamlılığına] mâlik olan sanayi ve maârif-i

milliyemizi ihtiyacı cedideye muvafık bir surette ileri götüremedik ve ol suretle iktidarsız ve câhil bir halde kaldık ki bugün garbın terakkiyât-ı medeniyesinin maârif ve sanayi kısmını tamamiyle kabul ve tatbik etmedikçe hayat ve istikbalden ümit yoktur. Fakat maârif ve sanayide gaip terakkiyatını öğrenmeği tamamiyle kabul ve tatbik bir çare-i hayat olmak üzere telakki etmekle beraber kadir nâşinaslıkla, zulmet-i cehaletle, frenk taklitçiliği ile mahvettiğimiz o eski büyük medeniyetimizin asarını, bakayasını tahrip veya ortadan kaldırmak değil, hatta muhafazada ihmal etmek bile bir millet için şeyn [ayıp, kusur] olduğunu kimse inkâr edemez. İşte maatteesüf biz bugün bu haldeyiz ve zavallı eski medeniyetin âsârı bizim dest-i ihmal ve tahribimiz altında her gün bir kıymetini, bir mahiyetini mahv ve gaip etmekle inliyor.” (Tekeli ve İlkin, 1997)

Mimar Kemalettin geri kalmışlığı genellikle teknik konular üzerinden açıklamaktadır. Ona göre ilerleme için eğitimde ve sanayide yenileşme şarttır. Bu alanlarda yapılacak yenilikler ancak uygarlığın gerektirdiği uygulamalarının aynen kabulü ve uygulanması ile gerçekleştirilebilir. Buna karşın 19. yüzyılda modernleşme adına yapılan çalışmalar, çoğunlukla geçmişin değerlerini yok etmekte ve modernleşme yolunda istenilen hedeften uzaklaşmaktadır. “Avusturya'nın Viyana'sına vasil olmaya, diğer suretle sarf olunan paralarımız yetişemediğinden seni Romanya'nın Bükreş'ini benzetmeye çalışıyorlar.” (Tekeli ve İlkin, 1997) Mimar Kemalettin'in bu cümlesinde dikkat edilmesi gereken verdiği örneklerdir. İstanbul'da uygulanması gereken yöntem iki farklı şehirde uygulanan ile karşılaştırmaktadır. İlki modern gelişimini doğru bir şekilde uygulamış olan Viyana, diğeri ise Osmanlı İmparatorluğundan ayrıldıktan sonra kendi modernleşmesini yaşayan Bükreş'tir. Mimar Kemalettin, "Bulgarların Ahval-i Medeniye-i Hazırası" adlı yazısında Bulgarlar için yaptığı bir bakışla Bükreş'in gelişimini de eleştirmektedir. Kendi kültürlerini korumadan modernleşmeye çalışan bu toplumlar yanlış uygulamaların en belirgin örnekleridir.

Mimar Kemalettin'in mimari ürünlerindeki oryantalizm etkisi daha kapsamlı okumalar ve araştırmalar gerektirmektedir. 19. yüzyıl Osmanlı mimarlığının incelenmesiyle birlikte ele alınması gereken bu konu, onun ve çağdaşlarının ürünlerine karşı geliştirilen tepkiyi anlamak açısından önemlidir. Osmanlı mimarlığı içindeki millileşme süreci kadar azınlıklar tarafından yürütülen mimarlık faaliyetlerinin bu gelişimdeki etkisi de, oryantalist bakışın ve ona karşı geliştirilen tepkilerin odak noktasında durmaktadır. Tüm bu konularda yeni araştırmalar, yeni okumalar yapıldıkça bu döneme ilişkin ön yargıları aşmak kolaylaşacaktır.

4. SONUÇLAR

Mimar Kemalettin'in yazdıkları Osmanlılı bir aydının, yaratmaya çalıştığı kimlik kurgusunu, mimarlık düşüncesini ve modernleşmeye bakışını anlamakta kullanılabilecek kaynakların başında gelmektedir. Yazdıkları üzerinden yapılacak çeşitli araştırmalar, onun mimarlık ürünlerinin değerlendirmesinde kullanılacak kaynakları genişletecektir. 19. ve 20. yüzyılın diğer önemli figürlerinin yazılı eserlerini ortaya çıkarmak ve yayımlamak, modernleşme tarihimizi yazımına önemli katkısı olacaktır.

Modernleşmenin, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti üzerindeki etkisi birçok araştırmanın konusu olsa da Mimari alandaki etkisi daha çok cumhuriyet dönemini kapsamaktadır. Oysa 18. yüzyıldan başlayarak mimari tercihlerde farklılıklar görünmeye başlamıştır. Bu değişimin nedenlerini araştırmak ve mimarların dönemin diğer düşünürleri ile olan ilişkilerini çözümlmek günümüz mimarlığı da dâhil olmak üzere, tüm mimarlık tarihi kurgumuzu yeniden gözden geçirmemizi sağlayacaktır.

19. yüzyıl mimarlığı hakkında yapılan çalışmaların yetersizliği bu dönemin daha sonraki kuşaklara etkisini görmemizi engellemektedir. Bu dönemin mimarları için yapılan oryantalist yorumlaması, belli açılardan yabancı mimarlar için olası görünse de Balyanlar ya da Mongeri gibi Osmanlılı mimarların ürünlerini anlatmak için yeterli değildir. Bu nedenle aynı kültürel ortamın etkisiyle ürünler veren Mimar Kemalettin ve çağdaşlarının kendisinden önceki dönemle arasındaki ilişkileri, her türlü ön yargılı yaklaşımdan arındırılarak incelenmelidir. Böylece yüz yıla varan bir sürede üretilen mimari ürünleri incelemek ve mimarlık tarihimiz içine yerleştirmek için yeterli kaynaklara ulaşılabilecektir.

Mimar Kemalettin'in, mimarlık mesleğini gerçekleştirme koşulları onun ürünlerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Dönemin mimarlık ürünlerini değerlendirirken mimarların bireysel ve kamusal kimlikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Mimar Kemalettin'i modern bir birey ve mimar olarak çağdaşları ile karşılaştırarak incelemek hem mimarlık mesleğinin oluşum sürecini hem de mimari ürünlerin üretim süreçlerini anlamak için önemlidir.

Osmanlı'nın 19. yüzyılı üzerine yapılacak okumalarda bu çalışmada kullanılan kavramlardan başka birçok kavram kullanılabilir. Bu araştırmanın konusu olmuş kavramlar Mimar Kemalettin'in düşünsel kurgularını çözümlmek için seçilmiştir. Özellikle modernleşmeyi,

merkez ÷lkelere göre geç karşılaşmış ama modernleştirici özneyi kendi içinde yaratmaya çalışan toplumların düşünürlerinin kurgularını incelemede, değişik kavramlarla yapılacak yorumlar günümüz modernleşme anlayışını çözümlemek içinde hayati gözükmektedir.

Mimar Kemalettin'in tarih kurgusu sadece mimari alan için değil Türk milliyetçiliğinin temellerini araştırırken kullanılması gereken bir kaynaklardır. Onun kurgusu, geçmişin kaynaklarını araşturmanın yanında modern olan ile yerel olanın uzlaştırma çabalarını da barındırmaktadır. Kullandığı yöntemler, mimarlık alanı dışında kalan birçok alanda da kullanılmıştır. Mimar Kemalettin, kurguyu oluşturmanın yanında bu kurguya uygun ürünler üretmeye de çalışmaktadır. Buna benzer çabaların, diğer sanat dallarındaki örnekleri ile karşılaştırmalı incelemeler bize dönemin genel görünüşünü çizmede yardımcı olacaktır.

Mimar Kemalettin, üzerinde birçok kimliği birlikte taşımaktadır. Mimarlık kimliğinin yanında mühendislik kimliği de düşüncelerinin oluşmasında etkin bir rol oynamıştır. Bir devlet adamı olarak yönetimde söz sahibi olmuş, diğer yandan kamusal kimliği ile devletin uygulamalarındaki yanlışları eleştirmiştir. Eğitimci kimliği ile yeni kuşakların mimarlarını yetiştirmiş, rgti kimliği ile onların mimarlık mesleği kurumsallaştırmaya çalışmıştır. Őehirli kimliği ile modernlik adı altında yapılan her uygulamanın doğru olmayabileceğini savunmuştur. Tüm bu kimlikler, 19. yüzyıldan günümüze aydın olarak adlandırılan düşünürlerin hem ürünlerini incelenirken hem de toplumsal yapı içindeki etkinliklerini araştırılırken göz önünde tutulmalıdır.

Restorasyon alanındaki düşüncelerini ifade etme Şekli onun yarattığı kurguyu destekleme çabalarıdır. Yıllarca üzerinde çalıştığı bu alanda birçok çalışma yapmış ve yazılar yazmıştır. Onun mimarlık rnlerinin Şekillenmesinde bu çalışmaların etkisi görmezden gelinmemelidir. Ona ilişkin okumalar yapmak için tarih kurgusu ile modernleşmeye yaklaşımı birlikte ele alınmalıdır. Mimar Kemalettin'de bu iki durum birbirinden ayrılamayacak Şekilde beraber gelişmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmada yapılan okumalar oldukça sınırlı kaynaklara ve bilgilere dayanmaktadır. Bu alandaki çalışmalar geliştikçe kaynaklarımızı çoğalacaktır. Böylece okumalar derinleşecek ve eşitlenecektir. Ancak böyle bir ortamda ileri sürülecek düşünceleri rahatlıkla ve hep birlikte tartışabilme imkanına sahip oluruz. Uzun zamandır görmezden geldiğimiz bu alanı araştırdıkça, Mimar Kemalettin'nin ve çağdaşlarının ürünlerine gösterdiğimiz önem artacaktır. Bunun sonucunda da kendi tarihimizi daha sağlıklı yorumlarla inceleyebileceğiz.

KAYNAKLAR

- Anderson B., (1995), Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması (Çev. İ. Savaşır), Metis Yayınları, İstanbul.
- Ashcroft B., Griffiths G., Tiffin H., (1989), The Empire Writes Back, Routledge, New York.
- Ashcroft B., Griffiths G., Tiffin H., (1995), The Post-colonial studies reader, Routledge, New York.
- Ashcroft B., Griffiths G., Tiffin H., (2003), Post-Colonial Studies The Key Concepts, Routledge, London.
- Berman M., (1999), Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor (Çev. Ü. Altuğ, B. Peker), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bozdoğan S., (2001), Modernizm ve Milletin İnşası (Çev. T. Birkan), Metis Yayınları, İstanbul.
- Göle N., (2002), Melez Desenler, İslam ve Modernlik üzerine, Metis Yayınları, İstanbul.
- Habermas J., (2002), Kamusalın Yapısal Dönüşümü (Çev. T. Bora, M. Sancar), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kanar M., (2003), Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Derin Yayınları, İstanbul.
- Kayalı H., (1998), Jön Türkler ve Araplar (Çev. T. Yöney), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Loomba A., (2000), Kolonyalizm / Postkolonyalizm (Çev. M. Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Mardin Ş., (1998), Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu (Çev. M. Türköne, F. Unan, İ. Erdoğan), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin Ş., (2002), "Tanzimat'tan Sonra Aşırı Batılılaşma", Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 21-76.
- Ortaylı İ., (2003), İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Parla J., (2002), Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Said, E. W., (2001), Şarkiyatçılık (Çev. B. Ünler), Metis Yayınları, İstanbul.
- Tekeli İ., İlkin S., (1997), Mimar Kemalettin'in Yazdıkları, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, Ankara.
- Ülken H. Z., (1994), Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları, İstanbul.
- Yavuz Y., (1981), Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi ve Mimar A. Kemalettin Bey, O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum tarihi	27.04.1979	
Doğum yeri	Niğde	
Lise	1993-1996	T.E.D Ankara Koleji
Lisans	1996-2001	Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fak. Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans	2001-2004	Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı

Çalıştığı kurumlar

1998	Cumalıkızık Restorasyonu Yaz Çalışması
1999	Gri Mimarlık, Mühendislik
2000	Tasarım-Yapım Mimarlık
2004	Yeni Mimar Gazetesi